

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної
безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота на правах
рукопису

УДК 159.923

Петрович Ксенія Олександрівна

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВІЙНА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННІСНО-
СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використаних
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

_____Петрович К. О.

Керівникроботи:
Коломієць Тетяна Володимирівна
Кандидат психологічних наук

Доцент

Житомир 2023

Висновок кафедри психології

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри психології

№__ від «__» _____ 2023 року.

Завідувач кафедри _____

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Результати захисту магістерської роботи

Здобувач вищої освіти Руденченко Оксана Леонідівна захистила

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

Войцехівська Юлія Юріївна

АНОТАЦІЯ

Війна як чинник трансформації ціннісно-сміслової сфери старшокласників. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 053 «Психологія». – Поліський національний університет. Житомир, 2023 р.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень присвячених ціннісно-смісловій сфері старшокласників.

Метою даного дослідження є вивчення особливостей ціннісної сфери старшокласників під час війни, з фокусом на цінностях миру та незалежності. Для досягнення цієї мети були поставлені завдання з аналізу наукової літератури, підбору методів дослідження та проведення експериментального дослідження. В дослідженні будуть використані теоретико-методологічні підходи відомих науковців та психологів, а також психодіагностичні методики та статистичні методи обробки даних. Емпірична база дослідження включає вибірку старшокласників з Радомишльського опорного ліцею № 2, які були опитані за допомогою опитувальників.

Дипломна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 70 найменування та додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок, на яких представлено 3 таблиці, 10 малюнків і 2 додатки.

У першому розділі дипломної роботи було досліджено проблему цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, яка є актуальною як у нашій країні, так і за кордоном. Цінносні орієнтації визначають спрямованість особистості та входять до її структури. Українська війна мала значний вплив на життя людей, змінюючи їхні цінності та світогляд. Вона спричинила особисті травми та психологічні травми, що вплинули на розумові процеси та життєві цінності. Важливо забезпечити підтримку та лікування для тих, хто постраждав від війни, а також зміцнити соціальну підтримку для полегшення наслідків психологічних травм.

У другому розділі дипломної роботи проведено вивчення смисложиттєвих орієнтацій, що передбачає оцінювання реалізованості, цілеспрямованості та осмисленості життя індивіда. Для цього були використані методики. Для дослідження проблематики були використані різноманітні авторські методики, такі як «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, опитувальник термінальних цінностей Г. Сеніна, «Тест життєстійкості» Мадді та авторський опитувальник «10 цінностей». Кожна з цих методик має свої переваги та обмеження, але вони допомогли отримати важливі дані про цінності старшокласників.

У третьому розділі дипломної роботи було розглянуто результати емпіричного дослідження ціннісно-смилових орієнтації особистості.

Групова форма роботи, така як тренінг «Життєстійкість», може бути корисною для розслаблення, активізації та зменшення стресу. Програми тренінгу спрямовані на звільнення внутрішніх обмежень і пошкоджень, відновлення сил і ресурсів, а також на розвиток потенціалу учасників. Після закінчення тренінгу проводиться сесія рефлексії, де учасники обговорюють свої почуття та оцінюють результати своєї роботи.

Ключові слова: старшокласники, цінності, життєстійкість, особистість.

ANNOTATION

War as a factor in the transformation of the value-meaning sphere of high school students. – Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining the Master's degree, specialty 053 «Psychology». – Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

The qualification work contains the results of own research devoted to the value-meaning sphere of high school students.

The purpose of this study is to study the peculiarities of the value sphere of high school students during the war, with a focus on the values of peace and independence. To achieve this goal, the tasks of analyzing scientific literature,

selecting research methods and conducting experimental research were set. The research will use theoretical and methodological approaches of famous scientists and psychologists, as well as psychodiagnostic techniques and statistical methods of data processing. The empirical base of the study includes a sample of high school students from the Radomyshl Support Lyceum number 2, who were interviewed using questionnaires.

The master's thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of used sources from 69 titles and appendices. The total volume of work is 85 pages, on which 3 tables, 10 figures and 2 appendices are presented.

In the first chapter of the thesis, the problem of values and value orientations of the individual, which is relevant both in our country and abroad, was investigated. Value orientations determine the orientation of the individual and are part of its structure. The Ukrainian war had a significant impact on people's lives, changing their values and outlook. It caused personal injuries and mental injuries that affected mental processes and life values. It is important to provide support and treatment for those affected by war, and to strengthen social support to alleviate the effects of psychological trauma.

In the second chapter of the thesis, the study of meaningful life orientations was conducted, which involves evaluating the realization, purposefulness and meaningfulness of an individual's life. Methods were used for this purpose. Various author's methods were used to investigate the issue, such as M. Rokych's «Value orientations», H. Senin's terminal values questionnaire, Maddy's «Sustainability test» and the author's «10 values» questionnaire. Each of these techniques has its advantages and limitations, but they have helped to obtain important data about the values of high school students.

In the third section of the thesis, the results of the empirical study of the value-semantic orientation of the individual were considered a group form of work, such as resilience training, can be helpful for relaxation, energization and stress reduction. Training programs are aimed at releasing internal restrictions and damage, restoring strength and resources, as well as developing the potential of

participants. After the training, a reflection session is held, where the participants discuss their feelings and evaluate the results of their work.

Keywords: high school students, values, sustainability, personality.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ	11
1.1 Ціннісна сфера як предмет психології дослідження	11
1.2. Війна, як чинник трансформаційних процесів ціннісної сфери особистості.....	21
Висновки до першого розділу дипломної роботи.....	27
РОЗДІЛ 2.МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	30
2.1.Розгляд методів дослідження ціннісної сфери.....	30
2.2. Організація та процедура проведення дослідження.....	36
Висновки до другого розділу дипломної роботи.....	39
РОЗДІЛ 3.ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ	42
3.1.Аналіз вікових особливостей ціннісної сфери	42
3.2 Аналіз статевих особливостей ціннісної сфери старшокласників	44
3.3.Аналіз особливостей ціннісної сфери старшокласників, які виїжджали під час війни та повернулися, та які не покидали країну	51
3.4. Тренінг як метод розвитку ціннісно-сислової орієнтації старшокласників	59
Висновки до третього розділу дипломної роботи	63
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Цінність - це щось особливе та важливе для людини. Їх усвідомлення та реалізація допоможе рости як особистість і знаходити задоволення у роботі. Система цінностей і ставлення до них визначають розвиток суспільства на основі активізації людського фактору. Вони виступають як засіб соціального регулювання та опосередковують зв'язок між поведінкою людини та важливими соціальними засобами, ідеалами, інтересами та потребами. Цінності виконують складну і багатогранну регулятивну функцію по відношенню до суспільства і особистості. Вони є тією основою, яка слугуватиме хорошим стартом для подальших ціннісних орієнтацій у майбутньому. Кожна зміна ціннісних орієнтацій запустить процес становлення особистості.

Цінність як структурна частина гарантує формування норм поведінки, світогляду, установок і переконань та визначає вибір життєвого шляху. Вони служать джерелом мотивації діяльності. Цінності є неодмінною рисою внутрішнього світу людини, її індивідуального буття, певною мірою вони наділені повторюваністю, що розкриває їх соціальну природу. Як і потреби та інтереси, вони слугують важливою ланкою між суспільством і особистістю. Цінність — це своєрідна психічна опора для впорядкування дійсності, для втілення в дійсність певних думок і суджень.

Цінності стають найбільш усвідомленими у юнацькому віці, коли вони починають служити мірилом професійного та особистісного самовизначення, соціальної взаємодії, планів на майбутнє. Це система цінностей, яка забезпечує внутрішню цілісність, спрямованість і унікальність особистості. Ціннісно-сміслова сфера є утворюючим фактором одиниці психологічного аналізу. Процес адаптації індивідів до свого життя відбувається в певних межах через формування мотивації, сенсу та цінностей, і вони об'єднуються для виконання ролі детермінації та адаптації. Процес адаптації особистості до свого життя відбувається в певних межах, утворюючи процес формування

мотивації, сенсу і цінностей, які в сукупності виступають детермінантами і адаптацією.

Становлення ціннісно-орієнтаційної системи є також процесом формування особистості. Структура особистості, що розглядається у взаємозв'язку із самосвідомістю (І. Чеснокова, Л. Бойович, В. Мерлін); через систему установок (Ш. Нарікашвілі, Д. Узнадзе); спрямованість особистості (А. Ковальов, К. Платонов, Н. Кузьмін).

Психічне здоров'я молоді було предметом дослідження Т. Вятта, С. Освала і П. Педреллі, Л. Карамушки, А. Коломієта. У списку Н. Самойлова, Р. Сірко, О. Стахова; Л. П'янківська; М. Найяра Йона, Ю. Борця, та О. Яцина. Вплив воєнного стану на психічне здоров'я молоді недостатньо вивчений. Розглядаючи дане питання, вважаємо, що воно потребує як теоретичного висвітлення, так і практичного застосування. Отримавши результати емпіричного дослідження, наш підхід можна використати, щоб дослідити, як воєнний стан впливає на ціннісно-сміслову орієнтацію молоді, і запропонувати шляхи її покращення.

Об'єкт дослідження - ціннісна сфера особистості.

Предмет дослідження - цінності старшокласників.

Мета дослідження: дослідження особливостей ціннісної сфери старшокласників під час війни.

Гіпотеза: в умовах війни найбільш значимим для старшокласників будуть цінності миру та незалежності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукової літератури з проблематики ціннісно-сміслові орієнтації особистості.
2. Підібрати методи для дослідження ціннісної сфери сучасних старшокласників;
3. Провести експериментальне дослідження ціннісної сфери сучасних старшокласників.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять роботи таких науковців та психологів як: як В. Андрущенко, Л. Божович, Л. Виготський, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, О. Леонтьєв, М. Пірен, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Тугарінов, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський, В. Ядов та інші, активно досліджували роль і вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості. Зарубіжні науковці, такі як І. Бех, Р. Дарендорф, Т. Парсонс, П. Сорокін, Д. Узнадзе, І. Кон, А. Ребер, М. Рокич, також внесли вагомий внесок у це дослідження.

Теоретичні методи: аналіз науково-теоретичної літератури з проблеми, порівняння, синтез, узагальнення, ототожнення; психодіагностичні методики: М. Рокич «Ціннісні орієнтації»; Г.Сенін Опитувальник термінальних цінностей. С. Мадді «Тест життєстійкості», авторський опитувальник «10 цінностей» статистичні методи математичної обробки даних: описова статистика, t-критерій Стьюдента, знаходження відносної вираженості ознаки у відсотках, середнє арифметичне значення. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програми Excel.

Емпірична база дослідження: Емпіричне дослідження проводилось з липня по жовтень 2022 року на базі Радомишльський опорний ліцей номер 2. До вибірки ввійшли респонденти віком від 14 до 17 років. Було опитано 63 особи

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження: Полягає у тому, що уточнює та конкретизує дослідження ціннісної сфери юнаків та юначок під час війни

Апробація дослідження: Студенська науково-практична конференція за результатами Ітуру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт «Студентські наукові читання – 2023» 14 грудня 2023.

Публікації: Петрович К.О Війна як фактор впливу на цінності особистості. Студенська науково-практична конференція за результатами Ітуру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт «Студентські

наукові читання – 2023» 14 грудня 2023. Поліський національний університет, м. Житомир, Україна. С.

Публікації:Петрович К.О. Методика дослідження ціннісних орієнтацій старшокласників. Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2023.С.1033-1034.

Публікації:Петрович К. О. Дослідження ціннісної сфери орієнтації старшокласників. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 червня 2023 року. – Житомир: Поліський національний університет, 2023. С.378-380.

Практичне значення: Можливість використання даного дослідження шкільним психологом, вчителями та батьками. Для більшої інформації про цінності сучасних старшокласників.

Структура та обсяг роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 88 сторінок; список використаних джерел містить 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ

1.1 Ціннісна сфера як предмет психології дослідження

Існує величезна кількість досліджень з питань цінностей. Перехід від філософської перспективи до зосередження на психологічній інтерпретації цінностей призвів до розвитку різноманітних точок зору та концепцій, пов'язаних із питаннями цінностей.

Дане дослідження розкриє основні сучасні погляди дослідників на визначення індивідуальних цінностей. Тема ціннісних орієнтацій та організації цінностей завжди вважалася важливою, оскільки вона стосується розвитку особистості в суспільстві. Узагальнення: Вивчення поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» почалося ще в ХХ столітті і залучило вчених з різних галузей знання, таких як соціологія, філософія, психологія, педагогіка, політологія та соціальна психологія. Українські науковці, такі як В. Андрущенко, Л. Божович, Л. Виготський, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, О. Леонтєв, М. Пірен, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Тугарінов, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський, В. Ядов та інші, активно досліджували роль і вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості. Зарубіжні науковці, такі як І. Бех, Р. Дарендорф, Т. Парсонс, П. Сорокін, Д. Узнадзе, І. Кон, А. Ребер, М. Рокич, також внесли вагомий внесок у це дослідження [2].

У сучасному світі на вектор ціннісних орієнтацій особистості певною мірою впливають жорсткі міжособистісні стосунки та суворі соціальні умови. Таким чином, ціннісна сфера особистості дещо модифікується та змінюється. На сьогоднішній день у центрі уваги багатьох дослідників-психологів знаходяться ціннісні проблеми, серед яких: К. О. Абульханова Славська, О. Асмолов, Б. Братусь, А. Брушилінський та інші [13].

Існує безліч способів тлумачення поняття «цінність». Можливо, саме тому до нього підходять з точки зору різних компонентів, таких як соціальні аспекти, такі як когнітивні функції чи освіта. На думку філософів і

соціологів, створення цінності є результатом історичних умов суспільного життя. Нова структура, яка відрізняється від інших цінностей, виникає, коли суспільство переживає зміни. Цим підживлюється перетворення соціальних норм на принципи особистого життя. Їхнє перетворення на внутрішні мотиви людської поведінки робить їх унікальними [1].

Діапазон сприйняття та інтерпретацій є життєво важливим аспектом ідентичності особистості.

Багатогранна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, ідеалів і переконань про світ формує спрямованість особистості. Ця структура є відображенням їх соціально сконструйованих відносин з навколишньою дійсністю, забезпечуючи психологічну підтримку цих ціннісних смислів.

Поняття цінності означає те, що є відповідним і бажаним, а не те, що є істинним і дійсним [4].

Цінність - у філософії та соціології об'єктивно-суб'єктивне відношення, що відображає значимість і значення окремих предметів, явищ, ідей, уявлень та інших форм матеріальної і духовної сутності для людини [7].

Цінності - це глибокі переконання людини, які визначають дії і думки в різних ситуаціях [3].

Ціннісне поняття характеризується потенційною значущістю об'єктів навколишнього світу для індивіда, групи чи суспільства. Це визначається не їхніми властивостями, а тим, як вони впливають на людське життя та соціальні стосунки. Існування цінностей є не лише ментальним конструктом, але й відображає культурні норми відповідно до цього визначення. Праці Б. Братусь, В. Зінченко, Є. Моргунов наводять докази цієї точки зору.

На думку більшості вчених, центральна позиція особистості пов'язана з ціннісними смисловими орієнтаціями, які впливають на соціальну активність, особистісне ставлення до оточення та себе, визначають сенс і спрямованість діяльності.

«Цінність термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного» [11].

Соціально-психологічні характеристики цінностей:

1. Імперативний характер (це значення переживається як безумовна вимога, що супроводжується почуттям обов'язку, безумовною потребою думати і діяти саме так, а не інакше);

2. Позаситуативність (як психосоціальні механізми, що регулюють соціальну поведінку, які формально не залежать від контексту, в якому знаходиться індивід, що змінює цінності);

3) стійкість;

4) стабільність;

5) тенденція організовуватися в системи, де пріоритетне місце посідають одна-дві цінності, решта – підпорядковані [6].

М. Рокич визначає цінність як переконання у тому, що певна поведінка або мета є кращою з індивідуальної чи суспільної точки зору. Цінності організовані в системи, витоки їх можна простежити в культурі та особистості. Виділяються термінальні та інструментальні цінності. Вплив цінностей можна простежити майже до всіх соціальних явищ..

Вчений В. Тугаринов пояснював, що цінності — це сукупність явищ зовнішнього світу та інформованих розумом фактів, таких як ідеї, образи, наукові поняття. Він відокремив «життєві цінності» від «культурних цінностей», які охоплювали як матеріальні, так і ідеальні цінності. Крім того, матеріальні цінності знаходяться в гармонії з явищами предметного світу [21].

За В. Алексєєвим, цінності – це об'єкти, які суб'єкт спостерігає, осмислює та оцінює щодо своїх ідеалів/інтересів та потреб. Життєві цінності не є суб'єктивними, а радше продуктом накопичення та підтримки культурних цінностей, які передавалися поколіннями.

Ідею А. Леонтєєва про дві властивості, особистісний зміст і значення, висунув В. Сержантів для будь-якої цінності. Особистісна значущість цінностей пояснюється їх зв'язком з потребами людини. На думку В.

Сержантіва, духовні цінності — це за своєю суттю ідеї (філософські; політичні; моральні; правові; релігійні; естетичні) [17].

Вчений визначає матеріальну цінність як безпосередньо споживані матеріальні речі, знаряддя праці, матеріали праці, властивості яких характеризуються як одні з найважливіших виявів людської природи.

Д. Рисман сформулював соціальну типологію особистості, яка залежить від походження особистісних ціннісних орієнтацій, як зовнішніх, так і внутрішніх. На думку вчених, існує соціально та історично зумовлена організація індивідуальних бажань і можливостей реалізації. Орієнтація людини формується її світоглядом чи соціальним середовищем.

Найвищим рівнем потреб в ієрархії особистості є реалізація та розвиток власних особистісних здібностей, як це описав Маслоу.

На думку Маслоу, є цінності, якими володіє кожна людина.

Він виділяє дві категорії цінностей:

1. Ціннісні якості людей, такі як чесність, доброта, краса, цілісність, унікальність, автентичність, досконалість, необхідність і цілісність (правдивість, чеснота, багатство/доступність, грайливість або самодостатність), є цінностями актуалізації людини.

2. Дефіцитні цінності, також відомі як цінності D (нижчі цінності), спрямовані на задоволення незадоволеної потреби [38].

«Сенс життя» є центральним елементом теорії особистості В. Франкла. На думку вченого, важливий не загальний сенс життя, а конкретне значення поточного існування індивіда.

В. Франкл виділяє три категорії цінностей: цінності творчості і праці є засобами, за допомогою яких ці цінності реалізуються. Досвідні принципи утворюють другу групу. Його основною сутністю є любов, яка має багатий потенціал бути цінною. За його словами, душу іншої людини можна зрозуміти лише через любов. Життя не завжди вимагає присутності любові. Ціннісні відносини згруповані в третю категорію. Три категорії – це значуще ставлення до болю, провини та смерті [9].

Інтригуючу інтерпретацію цінностей подає В. Тугарінов, стверджуючи, що індивід може використовувати лише ті цінності, які є в суспільстві. Отже, цінності життя кожного індивіда по суті тотожні цінностям соціального середовища. Вчений традиційно класифікує три цінності:.

1. Сприяння особистому та духовному розвитку можливе лише через інтеграцію духовних і соціально-політичних цінностей із матеріальними благами.

2. Соціетальна політична філософія наголошує на важливості рівності, милосердя, справедливості та свободи.

3. Духовні основи мистецтва, науки та освіти. Конститутивне формування ціннісно-сміслового компонента, засноване на поєднанні явищ (В.Шердков – головний інтерес, А. Камю – ціннісна шкала, В. Шинкарук – мета, вищі ідеали, О. Джіоева – ідеальне, ціннісно-орієнтаційне, Н.Соболевська - ціннісно-орієнтована, Б.Попова кінцеві цілі, що володіють цінністю та інші) [55].

Цілі та цінності можуть бути об'єднані у феномен сенсу життя на основі єдності життєвих цінностей, кінцевої мети особистості, до якої можуть бути додані сутнісні аспекти [14].

Цінності - це абстрактні особистісні утворення, втілені в широких гранях діяльності.

Вони визначаються як життєві цілі, які формують наше теперішнє та майбутнє життя. Життєві цілі виступають як стимули до певної поведінки [11].

У дипломній роботі розглядається питання індивідуальних цінностей і ціннісних орієнтацій, що є актуальним для нашої нації та міжнародного контексту. Філософія, психологія та соціологія є одними з багатьох дисциплін, де вивчаються ці поняття. Цінність визначається емоціями людини і може бути визнана через зусилля та повагу. Це потрібно поважати, а не ігнорувати [15].

Різні люди мають різні цінності, які можуть бути позитивними чи негативними, абсолютними чи відносними, суб'єктивними чи об'єктивними. Життєвий напрямок людини визначається набором ієрархічно взаємопов'язаних цінностей, відомих як ціннісні орієнтації. Таке розташування визначає їхній життєвий шлях. Структура особистості включає в себе розрізнення того, що є значущим для певної людини, а що не може бути. Ця різниця відома як «основна» поведінка. Загальна спрямованість інтересів, прагнень, уподобань і моделей, цільові та мотиваційні програми, рівні переваг, сприйняття дійсності, механізми відбору за критеріями значущості визначають ціннісні орієнтації. Ціннісно-сміслова сфера особистості визначає центральну позицію людини, впливає на її спрямованість і зміст соціальної активності, надає сенс і напрям діяльності, визначає поведінку і вчинки. Особистісні смисли є сполучною ланкою між різними підсистемами особистості та самі являють собою систему, організовану в ієрархічній послідовності. Психологічні системи характеризуються цілісністю, структурністю, ієрархічністю, взаємозумовленістю з середовищем, множинністю опису, динамічністю, самоорганізацією і цілеспрямованістю [17].

Науковці, зокрема О. Москаленко, вказують на те, що людина має не один, а цілий ряд різних смислів, які можна розподілити на три рівні: нульовий, егоцентричний та групоцентричний, а також просоціальний. Кожен з цих рівнів характеризується своїми особливостями та спрямованостями, що визначаються відношенням людини до себе, свого оточення та суспільства в цілому. Отже, особистісні смисли можуть функціонувати як складна багаторівнева система. [36].

О. Москаленко вказує на те, що ціннісно-сміслова сфера особистості складається з декількох компонентів. Перший компонент - спрямованість особистості, яка може змінюватися залежно від умов і чинників. Другий компонент - ціннісні орієнтації особистості, які визначають домінування певних цінностей в особистості. Третій компонент - смисложиттєві орієнтації

особистості, які включають життєві цілі, задоволення власною життєдіяльністю і відчуття можливості обирати свою долю. Четвертий компонент - самоактуалізація, яка вказує на розвиток потенціалу особистості та реалізацію власних можливостей. Всі ці компоненти впливають на центральну позицію особистості, соціальну активність і сенс діяльності [54].

Формування ціннісно-сислової сфери особистості є постійним процесом, який залежить від багатьох факторів, включаючи соціалізацію та виховання. Цінності та смисли можуть змінюватися протягом життя людини, відображаючи її життєвий досвід та зміни в соціальних ролях. Цінності та смисли формуються як зовнішніми впливами, так і внутрішніми процесами самоідентифікації та саморефлексії. Осмисленість цілей є важливою для реалізації життєвої діяльності та забезпечує енергію для їх досягнення. Невизначеність смислів може призводити до дезорганізації цінностей та поведінки особистості [65].

В сучасному світі спостерігається збільшення періодів нестабільності, що викликано складністю систем постіндустріального суспільства. Це призводить до кризових періодів у житті людини, які характеризуються розпаданням побудованих психологічних систем. Однак, такі періоди можуть бути сприятливими для розвитку ціннісно-сислової сфери особистості, яка стає результатом випробування на «суб'єктивну готовність» до переживання екзистенціальної кризи та здатність до дієвого протистояння внутрішнім і зовнішнім регресивним тенденціям буття. Розвиток ціннісно-сислової сфери особистості під час кризи сприяє набуттю досвіду екзистенціального діяння та зрушень у ціннісно-сисловій сфері [16].

У сучасних наукових дослідженнях не існує єдиної класифікації цінностей. Цінності можуть бути характеризовані як об'єктивна суть речей, грошова вартість предмета, поняття блага, корисності для особистості, суб'єктивна значущість для життєдіяльності людини, властивості задовольняти потреби, інтереси, бажання.

Цінності можуть бути класифіковані за об'єктом засвоєння, метою засвоєння, рівнем узагальненості, способом вияву, роллю в діяльності людини, змістом діяльності та приналежністю. У філософському аспекті цінності можуть бути розподілені на релігійні, етичні, естетичні, логічні та економічні. У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності, а у психологічному аспекті їх можна класифікувати за предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані, або за суб'єктом ставлення [3, с. 33-35].

Цінності можна класифікувати за різними категоріями, такими як абсолютні, національні, громадянські, сімейно-родинні та особистісні. Цінності визначають спосіб життя людини і її спілкування зі світом. Вони формуються під впливом соціалізації та інформації, яку отримує особистість. Ціннісні орієнтації виконують різні функції, такі як долучення до норм суспільства, самовизначення, реалізація здібностей та забезпечення гармонії внутрішнього світу. Формування цінностей залежить від ідеологічних установок, якостей особистості, життєвих цілей, релігійних переконань та матеріального забезпечення [6, с. 39].

Людина з юних років формує свої цінності та ціннісні орієнтації, які визначають її внутрішню структуру і стійкість. Ці цінності вибираються особистістю на основі накопиченого досвіду і сприймаються як найбільш значущі, встановлюючи ієрархію цінностей [2, с. 72].

У роботі розглядається система цінностей, яка формується у процесі соціалізації людини та впливає на її світогляд та поведінку. Зазначається, що серед цінностей можна виділити загальнолюдські, які є притаманні максимальній кількості людей, та індивідуальні, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття. Також зазначається, що система цінностей є однією з форм самоусвідомлення та самовираження особистості, а її зміна залежить від соціокультурного середовища та інших факторів. У подальших дослідженнях доцільно звернути увагу на ціннісні орієнтації молодого покоління та їх вплив на зовнішні фактори [33].

Отже, варто розглянути поняття цінностей як культурного «коду», що забезпечує культурну ідентифікацію особистості, народу, нації та розвиток національної свідомості. Ціннісна система є унікальною для кожної культури та зумовлює особливості національної психології. Ієрархія національних цінностей формується протягом віків та коригується залежно від часу та епохи розвитку.

Проблема цінностей є актуальною для досліджень не тільки щодо настанов, ідеалів, життєвих цілей особистості та суспільного розвитку, але також стосується мотивів, волевиявлень, глибин підсвідомого, афектів та їх взаємодії. Вивчення співвідношення емоцій і цінностей призвело до появи нового напрямку соціально-психологічних досліджень - екзистенціальної психології, яка розкриває сутність екзистенціальних цінностей [43].

Останнім часом з'явилися інші напрями дослідження аксіосфери, такі як аксіологія права і конструктивна аксіологія, які розглядають цінності з різних поглядів. Поняття «цінності» може тлумачитися як значущі для особистості предмети, явища, події тощо, а також як ідеали, норми, орієнтації. Цінності можуть бути об'єктивними та суб'єктивними, загальнолюдськими, суспільними, політичними, особистісними, внутрішніми та зовнішніми. Вони є джерелами мотивації та реальними регуляторами діяльності [18].

Поняття цінності має більш узагальнений зміст, ніж поняття «значення». Цінності включають предмети, які мають корисні властивості для людини, а також роль, яку вони відіграють у задоволенні потреб, інтересів і мети діяльності людей. Цінності мають біполярну структуру, де кожній позитивній цінності протистоїть відповідна «анти цінність». Ціннісне ставлення є особистісною оцінкою, яка впливає на поведінку і світосприйняття особистості. Навіть відсутність оцінки є оцінкою і відображає ціннісну позицію особистості [10].

Людина відбирає та оцінює речі, явища та відносини, які мають для неї цінність та сенс. Цінності можуть бути об'єктивними, які відповідають

потребам суспільного прогресу, або суб'єктивними, які визнаються та оцінюються самою людиною. Вибір цінностей залежить від ціннісних норм, що існують у суспільстві та соціальних групах. Цінності визначають ставлення людини до світу та допомагають задовольнити її потреби та інтереси [63].

Цінності особистості є не тільки відображенням цінностей суспільства, але й можуть бути незалежними від них. Вони є конкретизацією цінностей суспільства і залежать від позиції та розвитку особистості. Цінності впливають на цілі та мотиви особистості, а також можуть бути представлені у формі ідеалів.

Тріада «загальнолюдські цінності» - суспільні цінності - особистісні цінності є одним з критеріїв класифікації цінностей. Цей підхід відображає історичний розвиток і показує тенденцію до виокремлення та прояву сутнісних цінностей людини. Загальнолюдські цінності мають пріоритет над іншими типами цінностей і вимагають задоволення для збереження людства. Хоча взаємозв'язок між загальнолюдськими, суспільними та особистісними цінностями не є однозначним, тріада цінностей є важливим інструментом для вивчення культурологічних коренів цінностей та досягнення цілісного бачення аксіосфери [54].

Суспільна практика впливає на формування цінностей як індивідуальної особистості, так і суспільства в цілому. Цінності відображаються в політичних, правових, естетичних та моральних питаннях, а також в релігійних цінностях. Цінності є дороговказом для розвитку суспільства і враховують соціальний аспект. Формування структури людського «Я» або самосвідомості відбувається через процес інтеграції соціальних цінностей [27].

Ціннісні орієнтації є суб'єктивним сприйняттям особистістю цінностей, які вона орієнтується у своєму оточенні. Суспільство, яке досягло консенсусу щодо системи цінностей, є стабільним, тоді як ціннісна розбалансованість може призвести до дестабілізації. Суспільні процеси актуалізують потребу в

розвитку особистості та посиленні її самоцінності. Наука та практика повинні зосередитися на розвитку особистості та формуванні активної соціальної та моральної позиції, адекватних сучасним завданням і цілям [19].

Ціннісні орієнтації є важливими для формування індивідуального світогляду людини та суспільства. Вищі цінності, такі як: здоров'я, сім'я, любов, свобода, світ, війна, держава, праця, істина, честь, свідомість, пізнання, творчість, визначають зміст існування індивіда і мають орієнтаційний характер. Вони сприяють втягненню людини у вищі інстанції та наповнюють зміст її життя. Людина без сенсу життя стає засобом для мети інших людей. Цінності допомагають людині досягати успіху і задовольняти емоційні та духовні потреби. У сучасному світі, руйнівним тенденціям хижацтва і споживацтва можуть протистояти об'єктивна логіка виробництва, позитивна трудова тенденція і культурно-історичні традиції. Нова орієнтація на загальнолюдські цінності є органічним продовженням кращих традицій людства і має глобальний характер [22].

1.2. Війна як чинник трансформаційних процесів ціннісної сфери особистості

Понад два десятиліття розвивалася соціальна держава України. Зміни призвели до суттєвих модифікацій інститутів нації, перегляду її соціально-політичного, економічного та правового статусу. Зважаючи на сучасність, проблема переосмислення цінностей має значну вагу з точки зору ціннісних орієнтацій, соціальної свідомості та індивідуалістичного світогляду. Через цей процес зміни в індивідуальних світоглядах впливають на політичне, економічне та соціальне життя [41].

Соціальне середовище в Україні характеризувалося нестабільністю та розмитістю ціннісних орієнтацій, що було зумовлено руйнацією системи цінностей. Значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій і засвоєнні цінностей суспільства, розвитку особистості відіграють: культурні, традиційні, політичні, соціальні та економічні фактори. Соціальний або особистий сенс явищ і подій - це те, як сучасна аксіологія бачить цінності, які

є як об'єктивними, так і суб'єктивними. Однак цей метод може обмежувати дослідницькі завдання та регулювати суттєві аспекти цінностей, включаючи волю, емоції, переживання та віру, почуття та ідеали [37].

Життя кожної людини докорінно змінила війна, яка мала особливе значення для українських цінностей. Ситуація була особливо складною. Особистісні цінності є сполучною ланкою між індивідом і соціальною дійсністю, відображають його ставлення до життя і мотивують поведінку, впливають на внутрішню готовність до конкретної діяльності, демонструють особисті інтереси й потреби, вказують на спрямованість [68].

Війна не тільки має руйнівний вплив, але й впливає на розумові процеси людей. Ці ідеї можна оцінити лише через війну. Цінність людського життя підкреслюється перед обличчям безперервного болю та смерті. Таким чином, за таких обставин усі люди відчують і емоційно реагують на зовнішній світ. Кожен день людина стикається з конкретними завданнями, ситуаціями, пов'язаними з ними, спілкується з різними людьми, реагує на різноманітну інформацію, робить певні дії щодо себе та своєї сім'ї. На війні наш погляд на ситуації та життєві цінності є ключовим фактором, який формує наш характер і здатність реагувати чи витримувати. Особисті травми та психічні травми були спричинені бойовими діями на території України, призвели до переосмислення та потенційно зміни життєві цінності [20].

Філософські праці Р. Барта, К. Маркса, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера розкривають війну як специфічне протистояння, конфлікт чи боротьбу, що можна трактувати як вплив як на окремих людей, так і на спільноти. На думку Гайдеггера, найважливіше, що може зробити людина, це «зустріти смерть». Страх смерті змушує людину виходити за межі повсякденної рутини та визначати найважливіше в житті [21].

У християнській антропології Бердяєва питання про те, що мається на увазі під осмисленим життям, обертається навколо того, «що таке втрата себе, скільки свободи в існуванні і які її наслідки для людини». К'єркегор піддав різкій критиці філософ, який кинув виклик його вірі в те, що потрібно

спочатку зрозуміти таємницю існування, щоб виправдати вибір значущих цінностей [18].

Бердяєв вміє розглянути етику права, спокуту і творчість, розглядаючи якості осмисленого життя за допомогою цього методу. Цілісність життя особистості визначається її ключовими цінностями, відповідно до її точки зору. Проте він стверджує, що боротьба за добро і зло висвітлює трагедію окремої людини, що вимагає певних жертв для досягнення особистої ідентичності [29].

В. Франкл, який вижив у нацистських концтаборах і переконливо довів, що «прагнення до сенсу є головною метою людського життя», чітко вказавши на це. Кожна людина має доступ до цього сенсу, який є специфічним та індивідуальним.

Довгостроковий вплив війни на психічне здоров'я очевидний. Дослідження показують, що жертви війни зазвичай демонструють симптоми депресії, тривоги, психосоматичної поведінки, посттравматичного стресового розладу та насильства, тоді як у підлітків діагностують суїцидальні нахили. Крім того, професійні психологи стверджують, що для того, щоб зменшити гострий стрес після травми або реагування на кризу, фахівці з психічного здоров'я повинні забезпечити необхідне лікування та профілактичні кроки, а також наголошують на важливості посилення соціальної підтримки, щоб допомогти людям, які зазнали травми, відновитися після посттравматичного стресового розладу [22].

Під час війни Всесвітня організація охорони здоров'я виступає за захист дітей. За її статистичними даними, у 10% людей, які пережили травму, з часом з'являться симптоми психологічної травми, а в інших 10% – зміни поведінки або психологічні розлади, які перешкоджатимуть їхній здатності брати участь у повсякденному житті (найпоширенішими розладами є тривожність). Звіт ВООЗ за 2005 рік, як викладено Мурті та Лакшмінараяною, був опублікований у 2006 році.

Західний метод вивчення психічного здоров'я дітей у зонах конфлікту, який використовує посттравматичний стресовий розлад як лінзу для розуміння їхньої ситуації, піддався різкій критиці за його етноцентричний підхід, який нехтує як місцевими віруваннями, так і здатністю дітей виявляти стійкість. Діти не повинні залишатися пасивними жертвами насильства, позбавленими свободи висловлювати свої емоції. Будучи активними членами суспільства, вони розробляють власні стратегії виживання та долають труднощі, а також можуть обрати опір збройному конфлікту чи участь у ньому [5].

Діти виявляють значну стійкість в суворих умовах, що дозволяє їм розвиватися у дорослих, які здатні вирости та досягти успіху як особистості. Дослідники визначили різні захисні механізми, найважливішими з яких є ефективні стратегії подолання (наприклад, самодисципліна, яка покращує благополуччя), позитивні переконання, здорові сімейні стосунки та підтримка друзів. Виявлення стійкості та вирішення післявоєнних проблем має вирішальне значення для уникнення наслідків травматичних подій, таких як: бідність, домашнє насильство, дискримінація та соціальна ізоляція [16].

Післявоєнний вплив залежить від успіху післявоєнної реконструкції країни та покращення її соціально-економічного середовища. Крім того, вкрай важливо притягнути до відповідальності осіб, винних у військових злочинах, визнати їхню провину залученими сторонами та створити механізми вирішення конфліктів у суспільстві. Ефективне розв'язання конфліктів і вміння їх подолати є ключовими факторами для включення методів розв'язання конфліктів у навчальну програму[21].

В перші дні повномасштабного вторгнення російського агресора, український народ та влада швидко мобілізували свої сили для боротьби, пройшовши нелегкий шлях через масову паніку та страх, яку посіяла ця стресова подія. В нинішніх обставинах українці глибше усвідомили свою національну приналежність та зрозуміли, що відстоюють не лише свої кордони, а відіграють важливу роль у збереженні миру у всіх країнах Європи.

В нових непередбачуваних, трагічних та екстримальних умовах війни, українці ведуть боротьбу зі справжнім і прихованим ворогом – впливом стресу на їх здоров'я та настрої. Війна належить до того типу стресових чинників, на який неможливо або практично неможливо вплинути. З даним типом стресу більшість українців раніше не мали справу. Однак, нинішні умови війни вимагають від кожного постійних фізичних і психологічних зусиль для стабілізації власного стану [14].

Українська війна призвела до зміни життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій українців. Незважаючи на трагічні наслідки конфлікту, він також сприяв підвищенню національної гордості, згуртованості суспільства та прояву взаємодопомоги. Однак, війна також призвела до деструктивних емоційних реакцій та зміни соціальних зв'язків. Війна змінила звичні модулятори поведінкових моделей та призвела до насильства, що похитнуло основи моралі та знецінило життя особистості [8].

Вчений М. Байдак зауважив, що люди рідко замислювалися про життя під час війни через філософські міркування.

Основні життєві цінності - це сім'я, фізичне здоров'я і дружба, любов і матеріальна підтримка. Спілкуванню між людьми зі схожими життєвими цінностями сприяє взаєморозуміння і відсутність конфліктів.

Збільшення кількості життєвих принципів трансформує мислення індивіда, контролює та мотивує його продуктивність у роботі, підтримує розвиток міцної та придатної природи для його існування. Принципи життя змінюються в міру розвитку життя людини.

У воєнний час сприйняття світу та цінностей людей докорінно змінюється. Рівень доходів та службова кар'єра втрачають свою важливість перед обличчям смерті та руйнування. Справжню цінність набуває любов до оточуючих та Батьківщини, дружба і взаємна підтримка. Війна зумовлює масштабні зміни у суспільстві, які можуть не відбуватися за мирного часу[60].

Аналіз наукових джерел показує, що середньостатистичний німець під час Другої Світової Війни не повністю усвідомлював масштаби конфлікту і свою власну роль у ньому. Він почав задумуватись про війну тільки після початку проблем з продуктами та вугіллям у Німеччині, а повне усвідомлення прийшло з масовою мобілізацією та бомбуваннями міст. Навіть тоді багато німців не розуміли, за що їх країну бомблять союзники, і не відчували своєї провини у війні [53].

Україна також стикається з війною, розпочатою Росією у 2014 році. Цей конфлікт має серйозні наслідки для населення, особливо для дітей, які перебувають у зоні бойових дій. Багато закладів освіти та інших установ для дітей пошкоджено або зруйновано. Ця війна має серйозні психологічні наслідки для українських дітей, які вже на власному досвіді знають, що таке війна [62].

Ідентичність в психології є динамічним утворенням, яке зазнає змін протягом життя людини. Вона допомагає людині бачити своє життя в аспекті його неперервності, органічно поєднуючи минуле, майбутнє і теперішнє. Ідентичність також допомагає людині сформувати власний порядок, розуміння себе та оточуючих, а також може бути орієнтована на пошук свого місця в світі [38].

Україна пережила зміну домінантного типу особистості після розпаду радянської системи. Раніше домінантним типом був *homo postsovieticus*, який мав матеріальні блага як головну цінність. Проте, з часом цінності суспільства змінилися, і на Заході постматеріалістичні цінності, такі як суб'єктивне благополуччя і якість відносин, стали більш важливими. Громадянська активність стала атрибутом щасливого життя [64].

Концепція постматеріалізму виникає як результат усвідомлення суспільством безперспективності й безглуздості слідування матеріальним цінностям. Війна в Україні змінила соціальний тип людини, прийнятого в 90-х роках, на новий тип особистості, яка ставить інтереси суспільства вище власних інтересів. Росія, здійснюючи агресію проти України, знищила свої

пропагандистські «фішки» і викликала огиду до росіян у всьому світі. Репресії та жорстокість російського режиму свідчать про злочин проти України і спростовують брехню про «звільнення українців». Росія перетворилася на маргінала, а її ідеологія рашизму відрізняється масовою згодою на варварські вчинки [66].

Український військовий В. Шевчук в своєму відеозверненні висловив переконання, що Україна обов'язково переможе війну з Росією і знищить Російську Федерацію. Він нагадав про страждання, які Росія завдала Україні протягом багатьох поколінь, зокрема про Голодомор, Розстріляне Відродження та інші злочини. В. Шевчук підкреслив, що сучасна Україна є могутньою державою, здатною протистояти будь-якому ворогу. Він закликав українців пам'ятати про свою історичну місію – перемогти імперію зла і помститися за страждання мільйонів.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дипломної роботи було розглянуто проблему цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, яка є актуальною як у нашій країні, так і за кордоном. Ці поняття є об'єктом дослідження філософії, психології та соціології. Цінність - це те, що людина визнає важливим та до чого прагне. Цінності можуть бути різними для різних людей і поділяються на позитивні та негативні, абсолютні та відносні, суб'єктивні та об'єктивні. Ціннісні орієнтації визначають спрямованість особистості та входять до її структури. Цінносно-смілова сфера особистості впливає на її спрямованість, діяльність та поведінку. Особистісні смисли можуть функціонувати як складна багаторівнева система. Цінносно-смілова сфера складається з компонентів, таких як: спрямованість, ціннісні орієнтації, смисложиттєві орієнтації та самоактуалізація. Всі ці компоненти впливають на центральну позицію особистості, соціальну активність і сенс діяльності.

У роботі розглядається система цінностей, яка формується у процесі соціалізації людини та впливає на її світогляд та поведінку. Цінності можна поділити на загальнолюдські та індивідуальні, а їх зміна залежить від соціокультурного середовища та інших факторів. Цінності є джерелами мотивації та реальними регуляторами діяльності. Вивчення співвідношення емоцій і цінностей призвело до появи нових напрямів досліджень, таких як: екзистенціальна психологія, аксіологія права і конструктивна аксіологія. Цінності впливають на цілі та мотиви особистості, а також можуть бути представлені у формі ідеалів. Тріада «загальнолюдські цінності - суспільні цінності - особистісні цінності» є важливим інструментом для вивчення культурологічних коренів цінностей та досягнення цілісного бачення аксіосфери. Цінності відображаються в політичних, правових, естетичних та моральних питаннях, а також в релігійних цінностях. Формування структури людського «Я» або самосвідомості відбувається через процес інтеграції соціальних цінностей.

Соціальне середовище в Україні характеризувалося нестабільністю та розмитістю ціннісних орієнтацій, що було зумовлено руйнацією системи цінностей. Війна в Україні мала значний вплив на життя людей, змінюючи їхні цінності та світогляд. Вона спричинила особисті травми та психічні травми, що вплинули на розумові процеси та життєві цінності. Філософи розглядають війну як специфічне протистояння, яке впливає на індивідів та спільноти. Важливо забезпечити підтримку та лікування для тих, хто постраждав від війни, а також зміцнити соціальну підтримку для полегшення наслідків психологічних травм. Діти є особливо вразливими до впливу війни на їхнє психічне здоров'я, тому важливо забезпечити їх захист та підтримку.

Українська війна призвела до зміни життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій українців. Вона сприяла підвищенню національної гордості та згуртованості суспільства, але також призвела до деструктивних емоційних реакцій та зміни соціальних зв'язків. Українці ведуть боротьбу зі справжнім і прихованим ворогом – впливом стресу на їх здоров'я та настрої. Війна належить до того типу стресових чинників, на який неможливо або практично неможливо вплинути, тому вимагає постійних фізичних і психологічних зусиль для стабілізації власного стану.

У таких умовах люди ставлять перед собою щоденні завдання, які вимагають рішень, і їхні системи цінностей визначають, чи хвилює їх смерть чи ні. Основні життєві цінності, такі як: сім'я, фізичне здоров'я, дружба, любов і матеріальна підтримка, сприяють взаєморозумінню і відсутності конфліктів між людьми зі схожими цінностями. Збільшення кількості життєвих принципів впливає на мислення індивіда, його продуктивність у роботі та розвиток природи для існування. У воєнний час люди усвідомлюють масштаби конфлікту та свою роль у ньому, але це усвідомлення може зайняти певний час.

Війна має серйозні наслідки для населення, особливо для дітей, і вона змінює ідентичність людини та цінності суспільства. Після розпаду радянської системи в Україні змінилися цінності, і постматеріалістичні

цінності стали більш важливими, а громадянська активність стала атрибутом щасливого життя.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1 Розгляд методів дослідження ціннісної сфери особистості

Спрямованість людини базується на багатоаспектній структурі потреб, мотивів, інтересів та цілей, що виражає соціально обумовлені відносини між нею та навколишньою дійсністю. Ця структура включає переконання, світогляд і потреби.

Значна частина вчених сприймає ціннісно-сміслові орієнтації як первинну позицію людини, яка визначає спрямованість і зміст соціальної активності, загальний підхід до питань навколишнього та особистого середовища, індивідуальний зміст і спрямованість у її діях, моделях поведінки тощо.

Численні дослідження показують, що 21 рік є сприятливим для набуття ціннісних цінностей, світогляду та ставлення до навколишнього середовища.

Індивідуальні цінності мають змістовну природу, зміст і структуру. Поняття «значуща освіта» вживається у вітчизняній психології на прикладі «ціннісної смислової сфери особистості», де йдеться про важливість індивідуальних відмінностей та їх вплив на когнітивні процеси.

Конкретний прояв цінностей у поведінці людини залежить від структури значущих цінностей, яка вважається істотно динамічною. За поглядом Р. Шаміонова ціннісна сфера особистості є простою з необмеженою кількістю унітарних одиниць. Це визначення не має чітких меж. Деякі з цих складових є незмінними, а отже, актуальними в цей період. Зміна інших значень залежить від контексту. На думку вченого, деякі зміни в особистості пов'язані з певними віковими етапами, коли особистісні цінності та переконання не можуть бути визначені статикою [12].

У молодості до психологічних передумов успішного переходу в доросле життя в основі лежить характер, здібності, світогляд. Зосереджуючись у навчально-професійній діяльності на змістовному аспекті

ціннісних смислових орієнтацій дорослого суспільства, молодь розвиває свої стосунки з навколишнім світом. Вони також формують своє власне ціннісне мислення.

Для вивчення ціннісної складової смисложиттєвих орієнтацій використовуються методи діагностики. Найбільш поширеним підходом є тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, який розкриває ієрархію двох класів: термінальних та інструментальних цінностей. Хоча тест має певні безумовні переваги, він не позбавлений своїх обмежень: критерії надання ціннісних переваг є невизначеними, а суб'єкт захищений від можливих шахрайських тактик. Інші методи також спираються на ті ж базові положення, оскільки загальна кількість людських цінностей обмежена, цінність кожної людини узгоджена в усьому світі, системи використовуються для структурування цінностей, а походження індивідуальних цінностей знайдено в різних формах. Цінності можуть бути присутні майже в усіх соціальних взаємодіях.

Тест незакінчених речень використовується Васильєвим для дослідження цільової спрямованості особистості. Дефіцит часу і стислість фраз сприяють екстеріоризації внутрішньої мови, що дозволяє спонтанно записувати думки. Аналіз поставлених цілей дозволяє визначити цільову спрямованість, організаційні заходи, емоційно-вольові можливості для їх досягнення, ступінь виконання. Протиставляючи життєві цілі сферам самореалізації, цей підхід сприяє більш глибокому та повному дослідженню значущих життєвих орієнтацій.

«Самооцінка досягнення чи досягнення життєвих цілей» М. Молочникова - це стислий опитувальник, який містить два набори питань без відповіді, згідно з його книгою. Зосередження на цільовій орієнтації особистості є важливим при розгляді таких аспектів, як кар'єра, життєвий досвід і стосунки. Фізичне здоров'я також включає психічне та психологічне благополуччя. Оцінка вимірює задоволеність людини сферами самореалізації, власним фізичним і психічним станом, розподілом часу щодо різних видів діяльності та суб'єктивним переживанням їх ефективності. У

наступному розділі йдеться про обдумування життєвих прагнень, визначення їх значущості, організацію часової перспективи та розробку відповідних методів їх реалізації.

Структурний аспект життєвих орієнтацій є найскладнішим для емпіричного дослідження, що призводить до обмеження вибору методів дослідження. За допомогою методу кінцевих значень (Д. Леонт'єв) робиться спроба діагностики цієї суб'єктивної області реальності.

СППР – це система, яка функціонує як статична, самодостатня та ієрархічна шляхом включення багаторівневих семантичних структур. Його теоретичною основою є концепція DFS. Д. Леонт'єв зазначив, що особистість характеризується декількома СПР. На функціонування життєдіяльності особистості впливають семантичні структури динамічних семантичних систем. Розуміння СППР дуже нагадує основні цінності та цілі осмисленого життя, яке передбачає узгодження індивідуальних прагнень до самореалізації з їхніми особистими цілями. Порівняність допомагає підвищити точність, диференціацію та відповідність вивчення значущих життєвих орієнтацій при спробі зрозуміти життєвий напрямок індивіда.

Оцінка аспекту практичного застосування смисложиттєвих орієнтацій передбачає оцінку гідності, мети та сенсу існування особистості. Їхні дослідження зосереджені на тому, наскільки внутрішні особистісні фактори впливають або перешкоджають досягненню життєвих орієнтирів. «Тест осмисленої життєвої орієнтації» (СЖО) Д. Леонт'єва – інструмент для дослідження аспекту реалізації значущих життєвих орієнтаційних концепцій, який є адаптацією сигнатурного тесту Дж. Крамбо та Л. Махолік, розробленого на основі теорії В. Франкла. Методика «Життєве покликання» О. Моткова дає змогу виявити зміст і особливості реалізації життєвих призначень, діагностувати актуальні щодо цього внутрішні фактори (локус контролю, усвідомленість покликань, жорсткість життєвих призначень, віра у реальність життєвих покликань) та міру включеності досліджуваного в їх здійснення. Вивчення факторів, які впливають на реалізацію життєвих

спрямувань, допомагає пошуку можливостей оптимізації цього процесу, а визначення міри включеності у реалізацію покликань встановлює, наскільки активно людина їх втілює, чи навпаки, лише декларує.

Питальник «Особистісна біографія» О. Моткова діагностує особистість та аспекти її життєдіяльності, відображені у таких шкалах: життєве самовизначення, життєва самореалізація, трансформація особистості, гармонійність людини та її життя, загальна конструктивність особистості. Використання його дає змогу теоретично тлумачити досліджувані явища, центральним конструктом яких є психологічна гармонія - наявність у людини психічного, особистісного, соціального і духовно-психологічного здоров'я; оптимальна організація і функціонування основних компонентів психіки і поведінки (мотиваційної, пізнавальної, психомоторної та поведінкової сфер); розвиток психологічної культури особистості; оптимальність способу життя.

Життєстійкість є важливим параметром особистісного потенціалу, який визначається системою переконань людини про себе, світ і відносини з ним. Вона дозволяє людині здійснювати вибір між звичайним і новим, невизначеним, і є необхідним ресурсом для вибору майбутнього і розвитку особистості. Людина з високою життєстійкістю бачить можливості в постійних змінах і розкриває свій творчий потенціал. Життєстійкість містить цінності кооперації, довіри і креативності. Вона дозволяє людині витримувати стресові ситуації і зберігати ефективність мислення. Для оцінки життєстійкості можна використовувати тест «Життєстійкість-24», який складається з 24 питань оцінювання на 7-бальній шкалі.

Життєстійкість проявляється в здатності особистості виносити негативні емоції і перетворювати їх в унікальний досвід, приймати зміни і трансформувати неприємні обставини. В різних ситуаціях, таких як стрес, фрустрація, конфлікт, криза і невизначеність, життєстійкість виявляється у різних способах. Наприклад, у стресових ситуаціях життєстійкість проявляється у здатності витримувати тривогу і використовувати стратегії подолання стресу. У ситуаціях фрустрації, життєстійкість проявляється у

здатності впоратися з почуттями розгубленості і зберегти енергію. У конфліктних ситуаціях, життєстійкість проявляється у здатності опанувати гнів і перетворити конфлікт на розвиток відносин. У ситуаціях кризи, життєстійкість проявляється у здатності витримувати негативні емоції і перетворити їх на психологічне відродження. У ситуаціях невизначеності, життєстійкість проявляється у здатності виносити тривогу і конструювати майбутнє в умовах невідомості.

Отже, смисложиттєву проблематику особистості репрезентують такі феномени ціннісно-сислової сфери, як життєві цілі, особистісні цінності, смисли, а також більш інтегральні утворення - смисл життя та смисложиттєві цінності. Психодіагностичне її дослідження спрямоване на психічні процеси, що детермінують виникнення, формування, зміст системи цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, її ієрархічну структуру, регуляторну функцію у соціальній поведінці.

2.2. Організація та процедура проведення дослідження

Метою емпіричного дослідження нашої магістерської роботи було дослідження ціннісно-сислової сфери старшокласників.

Емпіричне дослідження проводилось у кілька етапів:

- визначення методів та планування запланованого дослідження;
- формування вибірки та умов нашого дослідження;
- проведення дослідження за обраними методами;
- обробка отриманих результатів, їх кількісне та якісне аналізування, інтерпретація.

Опрацювання отриманих результатів передбачало кількісний та якісний аналізи. Первинний кількісний аналіз результатів нашого дослідження проводився окремо за кожним блоком.

Отже, кількісний аналіз результатів дослідження передбачав визначення середнього арифметичного значення, показників та відсотковий показник такого значення.

Загальна презентація проведеного дослідження, його вибірка та умови дослідження представлені у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Організація та процедура проведення дослідження

Мета	дослідження ціннісно-сміслової сфери старшокласників
Місце та час проведення дослідження	Радомишльський опорний ліцей № 2
Учасники дослідження	63 старшокласники * 3 них 31 дівчаток та 32 хлопчиків 3 них 30 виїзджали або знаходяться за кордоном 3 них 33 перебували в Україні під час війни
Методи дослідження	1. М. Рокич «Ціннісні орієнтації»; 2. Г.Сенін Опитувальник термінальних цінностей. 3. Мадді «Тест життєстійкості» 4. Авторський опитувальник «10 цінностей»
Форма проведення дослідження	Очна та онлайн
Зміст діяльності досліджуваних	Заповнення опитувальників та тестів

Задля вивчення проблематики нашого дослідження, зокрема, використовують різноманітні авторські методики, опитувальники та анкети, що складаються із запитань, які відповідають запиту дослідження. Для нашого дослідження ми використовували такі методики на визначення цінностей старшокласників:

1. М. Рокич «Ціннісні орієнтації»;

2. Г.Сенін Опитувальник термінальних цінностей;
3. Мадді «Тест життєстійкості»;
4. Авторський опитувальник «10 цінностей».

Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» була створена як особистісний тест, що має на меті перевірити чи аналізувати ціннісно-мотиваційну сферу. Система ціннісних орієнтацій відповідає за визначення змістовної сторони орієнтації особистості та забезпечення її зв'язків з їх оточення, інших, себе, світогляд, діяльність, концепції та «філософію життя».

Ця методика є перевагою з точки зору її гнучкості, зручності та економічності у проведенні досліджень та обробки результатів, а також у можливості модифікувати як стимулюючий матеріал, так і інструкції. Основним недоліком цього є вплив соціальної привабливості, що може призвести до нещирості. У цьому випадку враховується мотивація до діагностики, методи добровільного тестування та безпосередня взаємодія психолога з обстежуваним.

Опитувальник Сеніна

Опитування ґрунтується на двох гіпотезах: по-перше, що сфери життя, представлені різною мірою в життєвому досвіді кожної людини, мають різний рівень важливості для різних людей; і по-друге (що кожен включає в себе унікальні прагнення та бажання, які є частиною орієнтації його особистості). Цей опитувальник призначений для визначення 8 пунктів кінцевих цінностей.

Те, що живе все своє життя, дуже різноманітне. Люди повинні виконувати різноманітні види діяльності та виконувати функції, щоб виконувати певні соціальні ролі у своєму житті. Подібність між цими рисами призводить до формування специфічних сфер життя.

- а) професійного життя;
- б) навчання та освіти;
- в) сімейного життя;
- г) суспільного життя;

д) захоплень.

Необхідно відзначити, що термінальні цінності в тій чи іншій мірі проявляються у всіх названих вище життєвих сферах, кожна з яких в силу своєї об'єктивної обумовленості в різному ступені сприяє реалізації тих чи інших термінальних цінностей, тому сфери, які сприяють цій реалізації найбільшою мірою, представляють для індивіда найбільшу значимість.

Таким чином, другим діагностичним конструктом опитувальника виступає значимість для індивіда тієї чи іншої життєвої сфери як джерела реалізації тієї чи іншої термінальної цінності.

Структура опитувальника така, що для діагностики двох основних діагностичних конструкторів тесту (термінальні цінності, життєві сфери) використовуються одні й ті ж твердження. Така структура дозволяє проводити аналіз отриманих даних не тільки щодо вираженості окремо термінальних цінностей і окремо значущості життєвих сфер, але й щодо вираженості кожної з термінальних цінностей у кожній життєвій сфері. Це стає більш зрозумілим, якщо розглянути «ключ» до тесту.

Для діагностики показників життєстійкості ми використали методику «Тест життєстійкості» (адаптація Д.Леонтьєва, О.Рассказової) [5]. Дана методика є модифікацією англomовного варіанту тесту життєстійкості С. Мадді та містить 45 пунктів. Чотири показники методики включають загальний бал життєстійкості та бали за трьома субшкалами: залученість (установка на участь у подіях, що відбуваються), контроль (установка на активність по відношенню до подій життя) і прийняття ризику (установка по відношенню до важких або нових ситуацій, коли останні розглядаються як виклики, а також до можливості отримати новий досвід).

Опитувальник «10 цінностей»

Даний опитувальник ґрунтується на системі ранжування окремих цінностей задля дослідження найбільш визначних та найменш визначних цінностей особистості. У списку подається 10 цінностей і пропонується їх прорангувати від найбільш визначної до найменш визначної. Позиції яка займає перше

місце автоматично отримує 10 балів, а далі по спаданню 9,8,7,6,5,4,3,2,1. Серед цінностей, які було запропоновано були такі як: робота, кар'єра, сім'я, здоров'я, мир, краса, успіх, кохання, свобода, дружба.

Для обробки та порівняння отриманих даних після тестування було використано такі статистично-математичні методи як t-критерій Стьюдента, що застосовується для порівняння середніх значень двох незалежних між собою вибірок. Також для аналізу даних тестування застосовано порівняння отриманих даних за середнім арифметичним значенням. Виходячи з вище описаного можна сказати, що всі отримані дані в результаті емпіричного дослідження в роботі будуть порівняні з допомогою трьох інструментів: статистичного t-критерію Стьюдента, середнього арифметичного, відсоткового співвідношення.

Висновки до другого розділу

Цінності є основою для формування поведінки та смислових орієнтацій особистості. Цінності можуть бути статичними або динамічними, залежно від ситуації та вікового етапу особистості. Вони впливають на різні сфери життя, такі як: здоров'я, сім'я, професійна діяльність та інші. Для вивчення цінностей використовуються діагностичні методи, такі як тест «Ціннісні орієнтації». Основні положення про цінності включають їх ієрархічну структуру, загальну кількість та вплив на соціальні феномени.

У другому розділі дипломної роботи провадилося вивчення смисложиттєвих орієнтацій передбачає оцінювання реалізованості, цілеспрямованості та осмисленості життя індивіда. Для цього використовують методику «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (СЖО) Д. Леонтьєва та методику «Життєве покликання» О. Моткова. Вивчення факторів, які впливають на реалізацію життєвих спрямувань, допомагає пошуку можливостей оптимізації цього процесу.

Для дослідження проблематики нашого дослідження були використані різноманітні авторські методики, такі як «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, опитувальник термінальних цінностей Г.Сеніна, «Тест життєстійкості» Мадді та авторський опитувальник «10 цінностей». Кожна з цих методик має свої переваги та обмеження, але вони допомогли нам отримати важливі дані про цінності старшокласників.

У роботі описано методи обробки та порівняння даних після тестування, зокрема використання статистичного t-критерію Стьюдента, середнього арифметичного та відсоткового співвідношення. Всі отримані дані будуть порівняні за допомогою цих трьох інструментів.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1. Аналіз вікових особливостей ціннісної сфери старшокласників

У сучасному українському суспільстві, яке переживає новітні історичні зміни та реформи, актуальним стає процес становлення сучасної особистості. Це вимагає активного дослідження процесів самоактуалізації та творчого розвитку особистості, а також формування ціннісно-мотиваційної сфери підлітків. Вивчення ціннісних орієнтацій старшокласників є ключовою компетентністю особистості ХХІ століття, оскільки саме вони можуть стати генераторами нових ідей та змін у країні.

Мотиваційно-ціннісний компонент є важливою складовою життєвої компетентності особистості, яка включає в себе духовність, ідеали, цінності, переконання, норми поведінки та діяльності, світосприйняття та чуттєвість. Система ціннісних орієнтацій підлітків формується під час засвоєння моральних норм та стереотипів, які виробило суспільство. Формування морально-ціннісного ставлення до життя входить до життєвої компетентності та залежить від багатьох факторів, зокрема від ефективності взаємодії родини та школи. У старшій школі підручники можуть стати важелем формування ціннісно-сміслових орієнтацій та спрямованості на соціальний розвиток.

Тема психологічних наслідків війни є давньою і цікавила багатьох дослідників. Проте, на сьогоднішній день існує недостатньо наукових робіт, які б відображали наслідки війни для мирного населення, зокрема дітей. Однак, в останні 10 років зросло зацікавлення дослідників у проблемі наслідків військових конфліктів для мирного населення, оскільки кількість військових конфліктів та постраждалих значно збільшилася. Особливий інтерес викликають психологічні наслідки у дітей та підлітків. Дослідники, такі як Х. Гаспарян та Ж. Цуциєва, вивчають реакції дітей та підлітків на важкі життєві ситуації, враховуючи їх вікові, індивідуально-психологічні та культурні особливості. Вони виявили, що у дітей різного віку психологічні

наслідки війни проявляються по-різному, включаючи символічну ігрову діяльність, регресивну поведінку, психосоматичні та рухові прояви, агресію, нав'язливі спогади та пошук нової ідентифікації. Діти також використовують різні види психологічного захисту, такі як: витіснення, заперечення, конверсії, проєкції, регресія, ідентифікація, альтруїзм та розщеплення.

Результати опитування показують, що для юнаків і дівчат найбільш актуальними цінностями є: досягнення матеріального благополуччя, успішна професійна діяльність, щасливе сімейне життя, виховання дітей та повноцінне спілкування з людьми. Однак, в сучасному світі спостерігається девальвація традиційних життєвих цінностей, що ускладнює формування моральних цінностей у підлітків. Педагоги, разом з батьками, повинні активно включатись у процес формування цінностей на трьох рівнях: когнітивному, емоційному та поведінковому. Групова діяльність, така як проведення Дня родини, може бути ефективним інструментом для формування позитивних уявлень школярів про систему життєвих цінностей та розширення їх особистого досвіду.

Життєві цінності є соціально схвалюваними уявленнями більшості людей про добро, справедливість, патріотизм, любов, дружбу та інші аспекти життя. Формування цінностей у школярів є актуальною проблемою в педагогічній науці та шкільній практиці. Система цінностей відображає ідеологію та культуру суспільства, а також впливає на внутрішньогрупові стосунки та ставлення до соціальних об'єктів. Формування цінностей повинно бути невід'ємною частиною освітнього процесу. Засвоєння цінностей передбачає наявність ставлення до них, а моральні цінності набувають значення, коли вони стають загальноприйнятими та впливають на поведінку та свідомість людей. Формування ціннісної сфери особистості залежить від цінностей значущих осіб та традицій, звичаїв та забобонів. Дослідження показали, що учні вважають пріоритетними цінності-цілі та цінності-засоби, які мають важливий смисл у їхньому житті.

Повномасштабне вторгнення, яке Україна переживає з 24 лютого 2022 року, має серйозний вплив на ментальний стан українського суспільства, особливо на молодь. Особи юнацького віку особливо вразливі до наслідків цих змін, оскільки цей період є важливим для формування особистості. Війна призводить до появи депресії, тривожного розладу, посттравматичного стресового розладу, а також до проблем зі сном, апетитом, розумовою гіперактивністю та іншими психосоматичними розладами. Багато молодих людей відчувають страх за своє життя та здоров'я, а також невизначеність щодо майбутнього. Однак, незважаючи на всі труднощі, багато осіб юнацького віку стверджують, що вони стали сильнішими, набули нових знань та навичок і готові зробити свій внесок у майбутнє України. Вплив війни на психічне здоров'я осіб юнацького віку вимагає удосконалення теоретичних поглядів та психотерапевтичної роботи для профілактики психотравматизації.

Дослідження психічного здоров'я в контексті війни в Україні показало, що молодь довгостроково страждає від негативного впливу конфлікту. Вони зазнають стресу, мають проблеми зі сном, харчуванням та прийняттям важливих рішень. Однак, наукові дослідження з педагогіки і психології вказують на можливість збереження психічного здоров'я молоді шляхом налагодження зв'язків між людьми та розвитку стратегій, спрямованих на підвищення їх потенціалу.

3.2. Аналіз статевої особливості ціннісної сфери старшокласників

У результаті дослідження можна зробити висновок, що структура термінальних цінностей старшокласників носить подібний характер: найбільш значимі цінності здоров'я, наявність хороших вірних друзів, розвиток, свобода та любов. Не значущі: щастя інших та суспільне покликання.

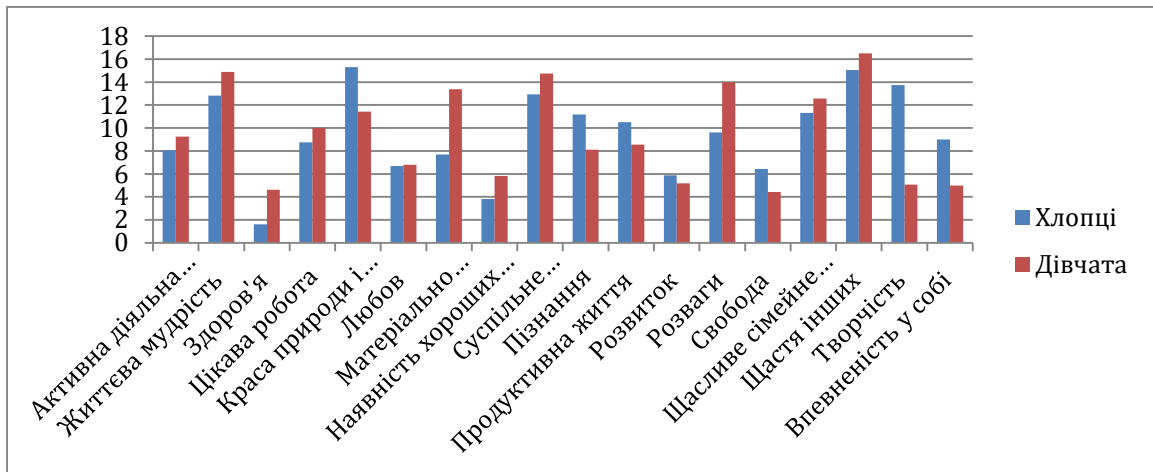

Рис. 3:1. Середні значення термінальних цінностей

Порівнюючи інші термінальні цінності можна виокремити ті, які кардинально відрізняються. Для юначок творчість є бажаною цінністю. Вона полягає у самовираженості, вмінні при піднести, створити по-особливому, новому. Хлопці у свою чергу так не вважають, для них дана цінність взагалі не значуща, не має особливого значення. Впевненість у собі є досить важливою для дівчат, вона виражається у здатності самостійно ставити для себе значущу мету та позитивній оцінці власних можливостей для її досягнення.

Відчувати внутрішню гармонію та свободу від протиріч. Для хлопців впевненість важлива, але не в такій мірі. Також активна діяльність для старшокласників в певній мірі важлива складова їх життя. Вони хочуть сповна відчувати емоційність життя.

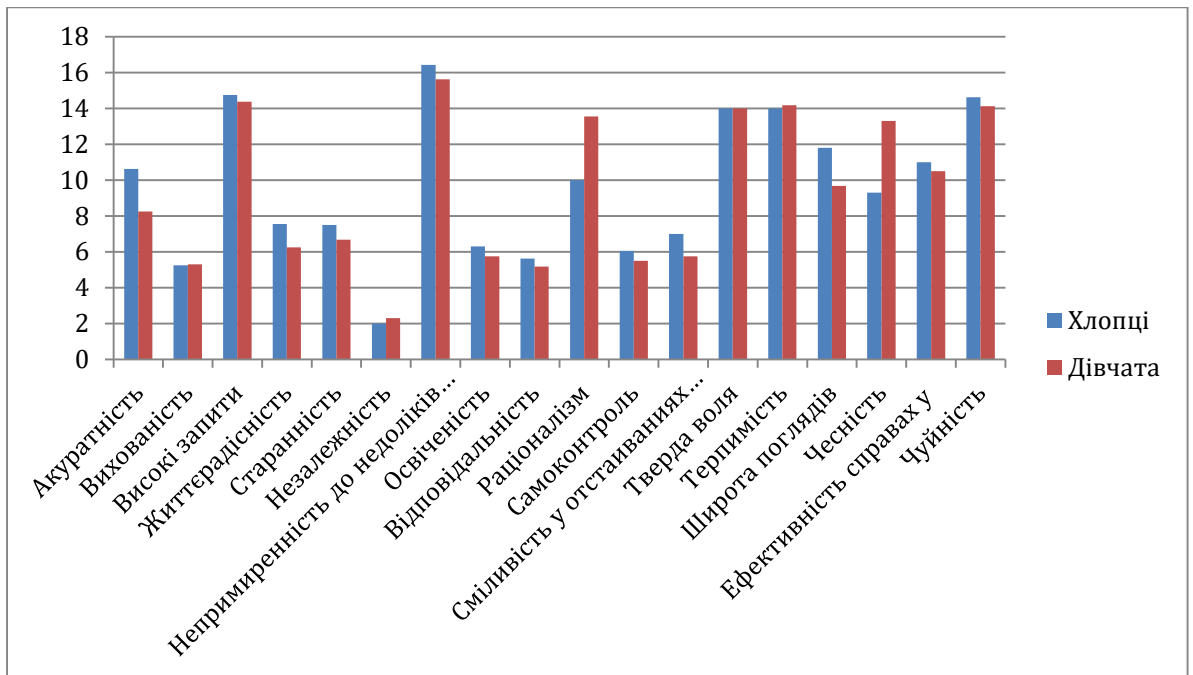

Рис 3:2. Середні значення інструментальних цінностей

Описуючи структуру інструментальних цінностей хлопців та дівчат серед значущих цінностей можна виділити такі: незалежність, відповідальність, вихованість, освіченість та самоконтроль. Незначущі цінності для обох статей такі як: непримиренність до недоліків у собі та інших, високі зпйти, терпимість, тверда воля, чуйність. Суттєвих відмінностей серед жіночими та чоловічими статями не виявлено, порівнюючи інструментальні цінності.

Г.Сенін Опитувальник термінальних цінностей

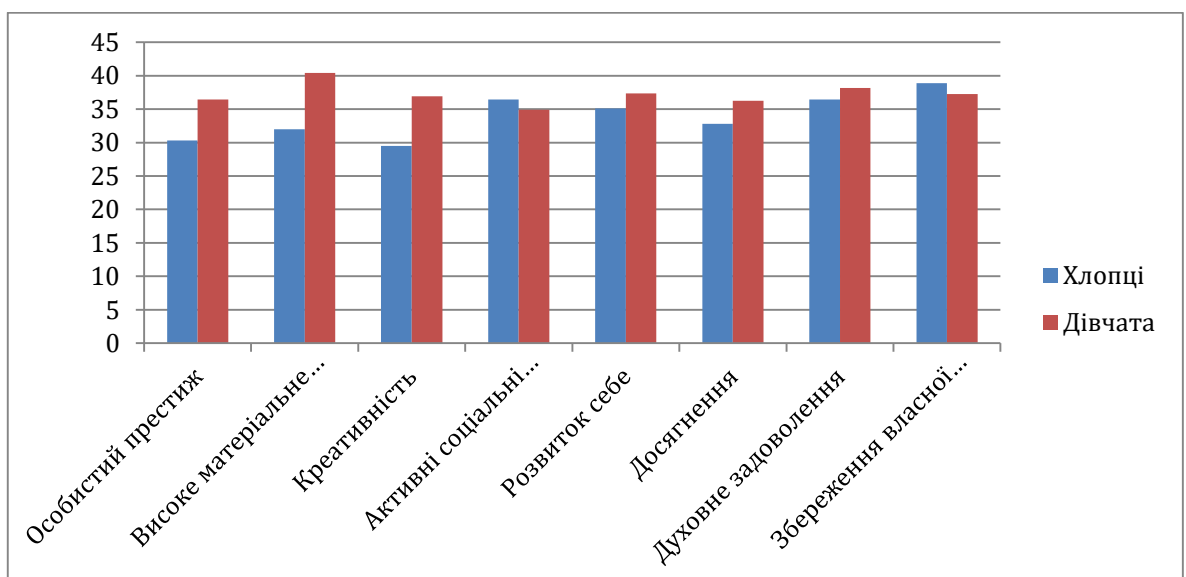

Рис.:3.3 Середні значення шкали термінальних цінностей

За результатами проведеного дослідження термінальних цінностей старшокласників можна зробити висновок, що порівнюючи чоловічу стать та жіночу можна підкреслити, що одна і та ж цінність по різному представлена у житті кожної людини та займає певне місце.

Порівнюючи шкалу термінальних цінностей дівчат та хлопців можна прослідкувати таку закономірність, що високу вираженість серед дівчат займає високе матеріальне становище, чого не можна прослідкувати серед хлопців, так як ця цінність має середню вираженість. Також всі інші цінності хлопців та дівчат належать до середнього рівня вираженості. Серед старшокласників немає низько виражених цінностей тобто не важливих для їх життя.

Найбільш домінуючою термінальною цінністю для дівчат стало «Високе матеріальне становище», що свідчить про прагнення дівчат до високого рівня матеріального добробуту. На думку старшокласниць матеріальний достаток є головною умовою життєвого благополуччя. Порівнюючи хлопців така цінність як «високе матеріальне становище» не є домінуючою цінністю, але є важливою складовою у житті кожного, тобто юнаки не настільки зосереджуються на фактори матеріального добробуту як до головної суті існування.

Майже однакову кількість балів та середній рівень вираженості мають такі цінності як:

- Збереження власної індивідуальності;
- Духовне задоволення;
- Розвиток себе;
- Активні соціальні контакти.

Збереження власної індивідуальності старшокласників полягає у перевазі власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності та незалежності. Духовне задоволення проявляється у отриманні морального задоволення у всіх сферах свого життя над матеріальними. Розвиток себе для юнаків та юначок є дуже важливою

складовою, так як вони пізнають свої індивідуальні особливості, характер. Прагнуть самовдосконалюватися, мати потенційні можливості, і що в першу чергу в житті необхідно домагатися найбільш повної їх реалізації.

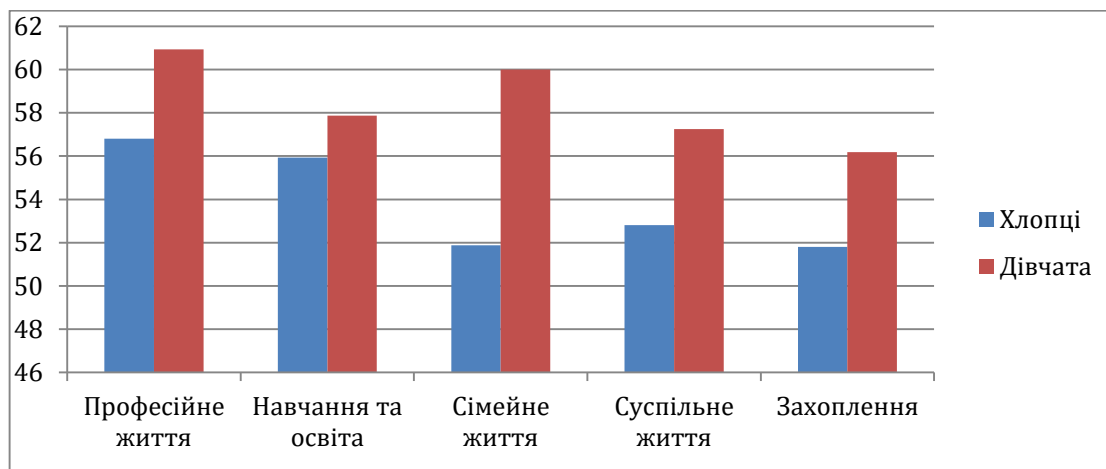

Рис.:3.3 Середні значення шкали термінальних цінностей Г.Сенін

Порівнюючи між статями рівень значущості кожної з життєвих сфер для реалізації термінальних цінностей можна виділити такі особливості як:

- Присутній тільки середній рівень значимості життєвих сфер;
- Наявний тільки середній рівень у обох статей, але на декілька балів кожна сфера життя у дівчат є вищою за хлопців;
- Відсутній низький рівень значимості життєвих сфер.

Професійне життя має найвищі бали серед дівчат та хлопців. Високий бал за цим показником говорить про значущість для людини сфери її професійної діяльності. Такі люди віддають у більшості перевагу своїй роботі, включаються в рішення виробничих проблем. Сфера сімейного життя хоча знаходиться у середніх значеннях має очевидну різницю у хлопців та дівчат. Для жіночої статі сфера сімейно життя одна з найважливіших вона полягає у високій значущості пов'язаної з життям майбутньої чи наявної сім'ї. Для дівчат важливо підтримувати добробут та затишок в майбутній сім'ї. Хлопці особливо не приділяють багато увагу даній сфері життя в силу свого юного віку, але вона все ж таки посідає важливе значення у житті. Навчання та освіта майже однакову мають кількість балів серед чоловічої та жіночої статі це свідчить про, прагнення до підвищення рівня освіченості, розширенню кругозору. Такі люди вважають,

як правило, що одне з головного в житті - це вчитися і отримувати нові знання.

Порівнюючи результати двох методик проведених з учнями можна дійти до висновку, що структура термінальних цінностей старшокласників носить подібний характер: найбільш значимі цінності здоров'я, наявність хороших вірних друзів, професійне життя, розвиток, свобода та любов, незалежність, відповідальність, вихованість, освіченість та самоконтроль. Незначущі: щастя інших, суспільне покликання, непримиренність до недоліків у собі та інших, терпимість, тверда воля.

Аналізуючи результати дослідження за методикою « Тест життєстійкості» скринінгова версія Осіна було проаналізовано чотири показники:

- Замученість до того, що відбувається;
- Контроль свого життя, віра у власні сили;
- Прийняття ризику, готовність діяти на власний досвід;
- Загальна життєстійкість.

С. Мадд

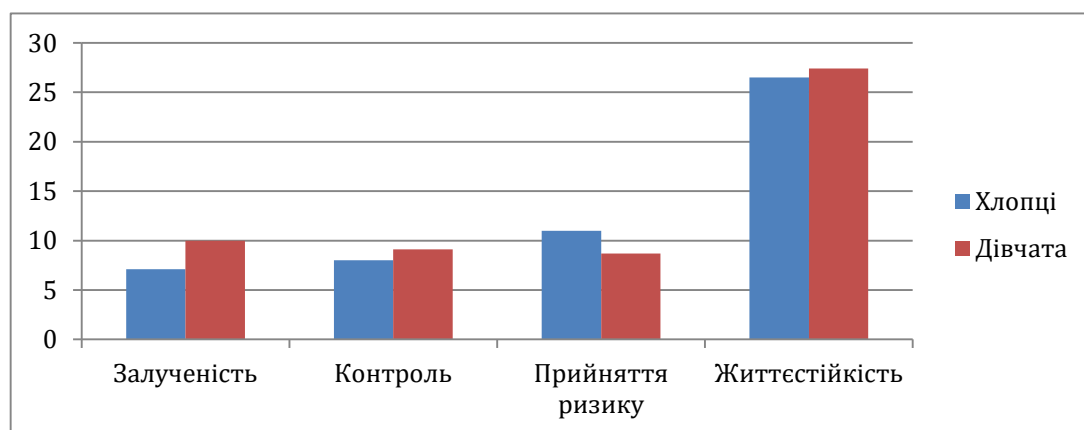

Рис.3.5. Середні значення за опитувальником життєстійкості

Аналізуючи результати дослідження варто звернути увагу, що загальний рівень життєстійкості в дівчат та хлопців знаходиться на високому рівні. Водночас рівень залученості у дівчат переважає над рівнем залученості в хлопців, що може означати вищий рівень соціальної позиції у дівчат, а ніж у хлопців. Але, варто помітити, що рівень прийняття ризику у хлопців більший ніж у дівчат, що може означати, що хлопці більше приймають ризик

у власному житті. В цілому рівень життєстійкості юнаків та дівчат знаходиться на високому рівні.

Опитувальник «10 цінностей»

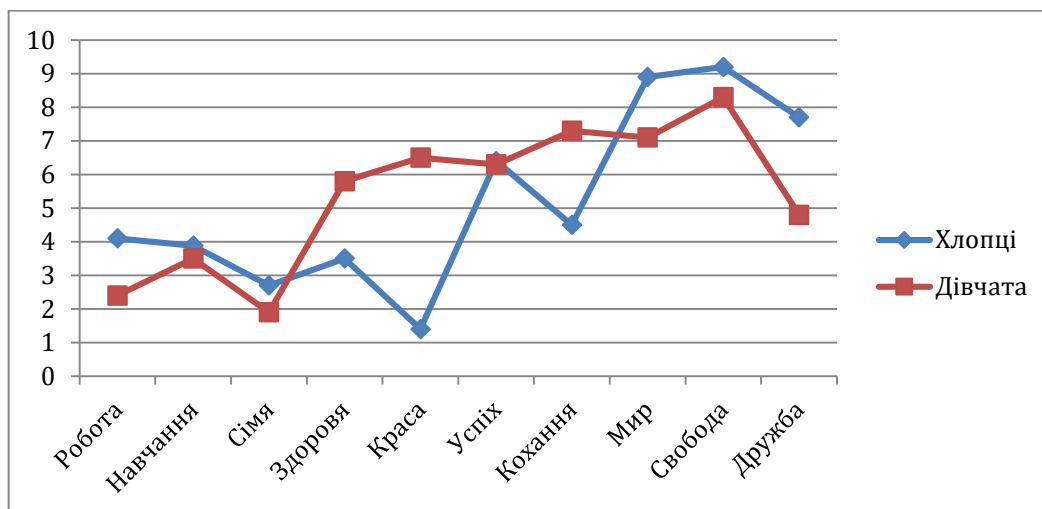

Рис.3.5. Середні значення за опитувальником

Аналізуючи результати авторського опитувальника «10 цінностей» можна зробити висновки про рівень значимості тих чи інших цінностей. Як видно з графіку, значення деяких цінностей для дівчат та для хлопців різняться, наприклад цінність краса, є більш значимою для дівчат, а цінність мир є більш значимою для хлопців. Водночас, можна помітити, що на позначці цінності «успіх» думки дівчат та хлопців пересікаються. Варто означити, що цінність «сім'я» займає низькі позиції, як у хлопців так і у дівчат, отже можна зробити висновок, що сучасні старшокласники більше орієнтовані на успіх в професійній сфері, а не в сімейній. Також, варто відмітити, що цінність «дружба» для юнаків є більш значимою, ніж для юнок.

3.3. Аналіз особливостей ціннісної сфери старшокласників, які виїжджали під час війни та повернулися та старшокласників, які не покидали країну

Ідеї особистості за змістом є фундаментом «Я-концепції». Розвитку «я», яке суперечить людській природі, можна запобігти через вимушене переселення в іншу країну, що, здається, є різницею між «я реальним» і поняттям досконалості. Люди зі значною варіацією демонструють

неадекватну психологічну адаптацію, обмежену самоактуалізацію, майже нездатні до самосприйняття, виявляють тривожність, емоційну нестабільність і невропатію.

Розрізнення між «Я справжнім» і тим, що мається на увазі під «бути Я», постає як загроза насильницького переселення в іншу країну та розвитку незмінних стосунків із людською природою. Люди зі значною варіацією виявляють неадекватну психологічну адаптацію, обмежену самоактуалізацію, майже нездатні до самосприйняття, виявляють тривожність, емоційну нестабільність і невропатію. Ті, хто має негативну Я-концепцію, незадоволені власним існуванням, відсутністю самосвідомість і нездатність спілкуватися з іншими, а також незадоволені життям і світом, в якому вони живуть.

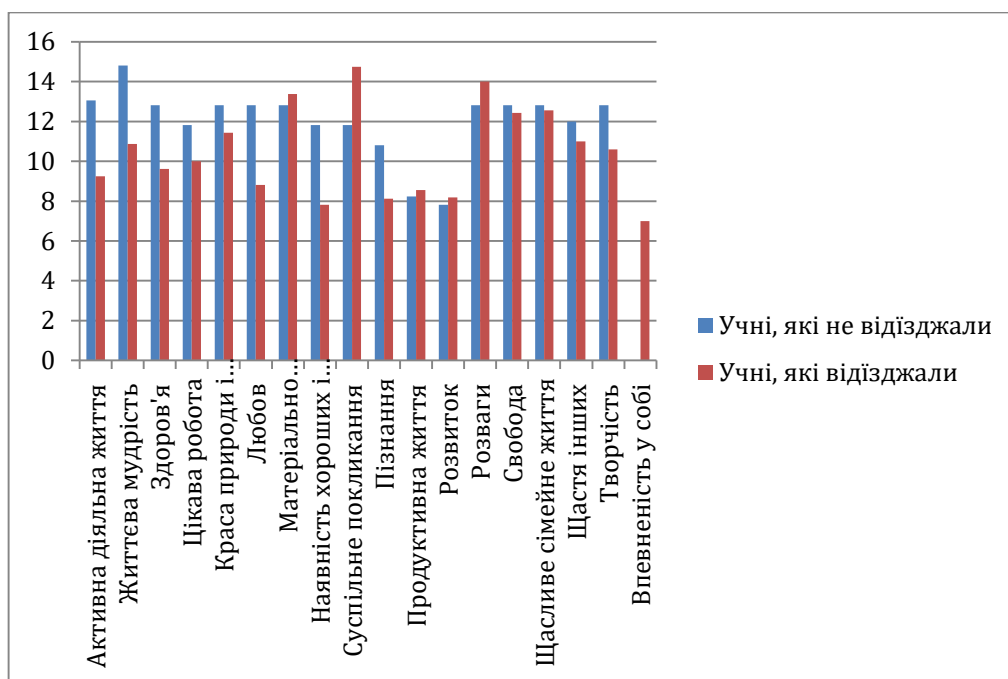

Рис.3.6. Середні значення термінальних цінностей М. Рокіч

У результаті дослідження можна зробити висновок, що структура термінальних цінностей старшокласників носить подібний характер: найбільш значимі цінності здоров'я, наявність хороших вірних друзів, розвиток, свобода та любов. Не значущі: щастя інших та суспільне покликання.

Порівнюючи інші термінальні цінності можна виокремити ті, які кардинально відрізняються. Для учнів, які відїзжали у свою чергу так не вважають, для них дана цінність взагалі не значуща, не має особливого значення у їх житті.

Для учнів, які залишалися весь час в Україні в першу чергу важливою є незалежність та впевненість.

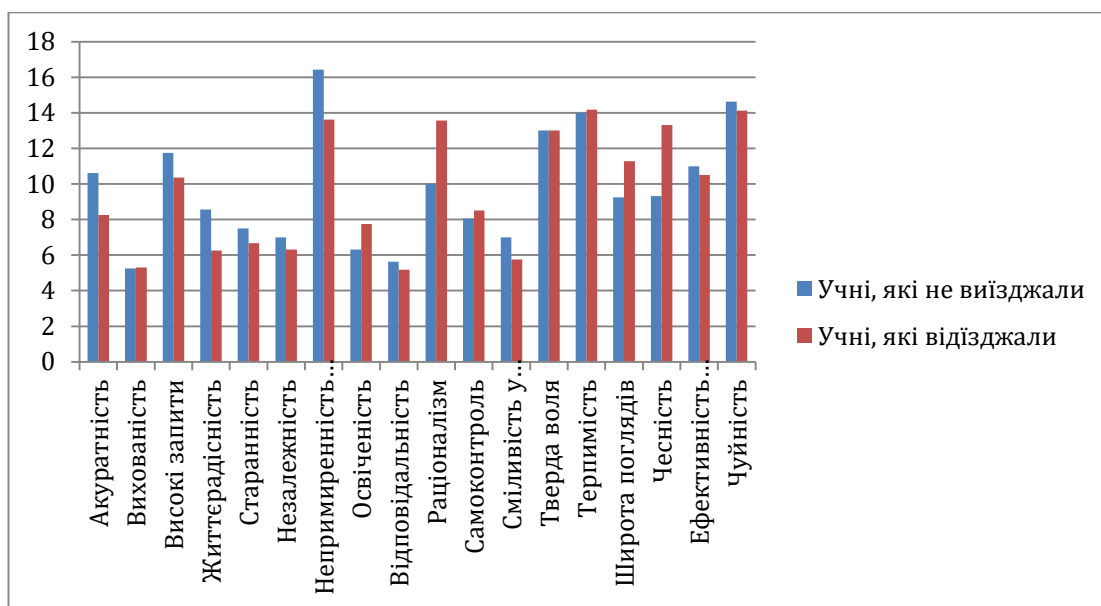

Рис.3.7. Середні значення інструментальних цінностей М. Рокич впевненість. Описуючи структуру інструментальних цінностей учнів, які не виїзжали та учнів, які відїзжали серед значущих цінностей можна виділити такі: незалежність та відповідальність. На мою думку, такі результати характеризуються тим, що під час війни зросла значущість саме цих цінностей як показника свідомого громадянина. Тому дані показники є важливими для всіх груп старшокласників. Водночас варто зробити висновок, що більшість інструментальних цінностей мають однакові показники.

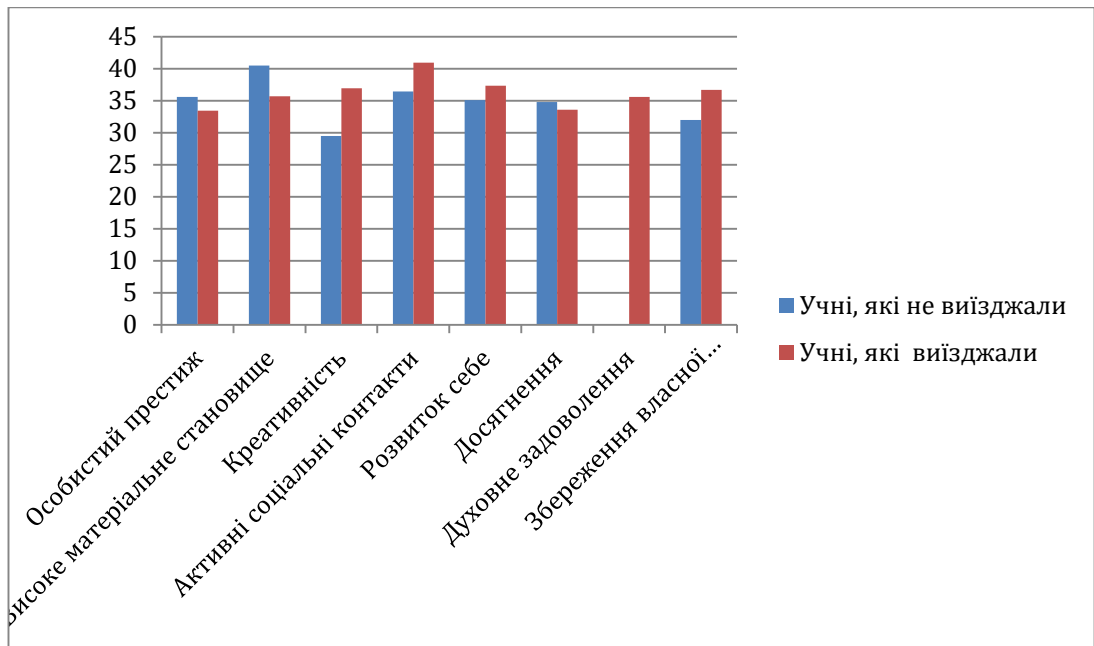

Рис.3.8. Середні значення інструментальних цінностей Г. Сенін

За результатами проведеного дослідження термінальних цінностей старшокласників можна зробити висновок, що порівнюючи учнів, які виїздили та учнів, які не виїздили по-різному визначають різні види цінностей.

Порівнюючи шкалу термінальних цінностей учнів, які виїздили та учнів, які не виїздили можна прослідкувати таку закономірність, як високу вираженість серед учнів, які виїздили займають активні соціальні контакти та збереження власної гідності, чого не можна прослідкувати серед учнів, які не виїздили так як ця цінність має середню вираженість. Такі результати можна пояснити тим, що для особистості, яка переїхала дуже важливим є збереження кола особистих контактів та власної життєвої гідності. Серед всіх цінностей немає жодної цінності з низьким вираженням.

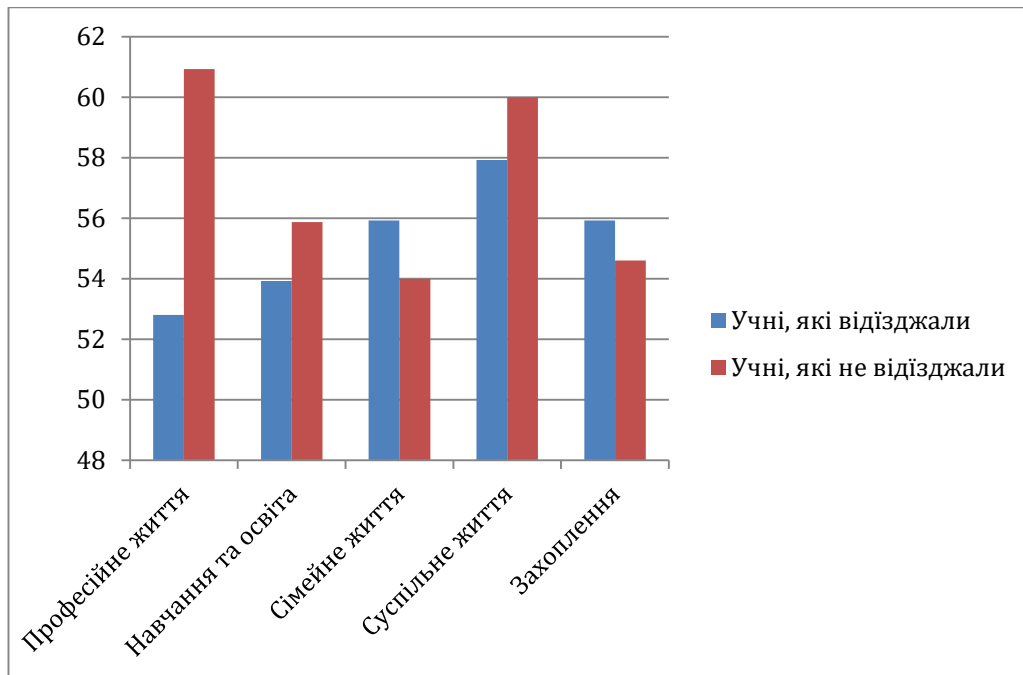

Рис.3.9. Середні значення життєвих сфер Г. Сенін

Розглядаючи результати шкал життєвих сфер варто зробити висновок, що значущими для обох груп стає суспільне життя, на мою думку дана ситуація пов'язана з ситуацією в країні та різким зростанням рівня національної свідомості особистості. Учні зацікавлені в суспільному житті, волонтерством та мають активну громадянську позицію. Водночас, учні, які від'їжджали мають інший рівень очікування до сфери професійного життя та захоплення. Можливо такі результати пов'язані з тим, що учні, які виїжджали не бачать майбутнього в Україні і планують своє життя за кордоном.

Аналізуючи результати дослідження за методикою «Тест життєстійкості» скринінгова версія Осіна було проаналізовано чотири показники:

- Залученість до того, що відбувається;
- Контроль свого життя, віра у власні сили;
- Прийняття ризику, готовність діяти на власний досвід;
- Загальна життєстійкість.

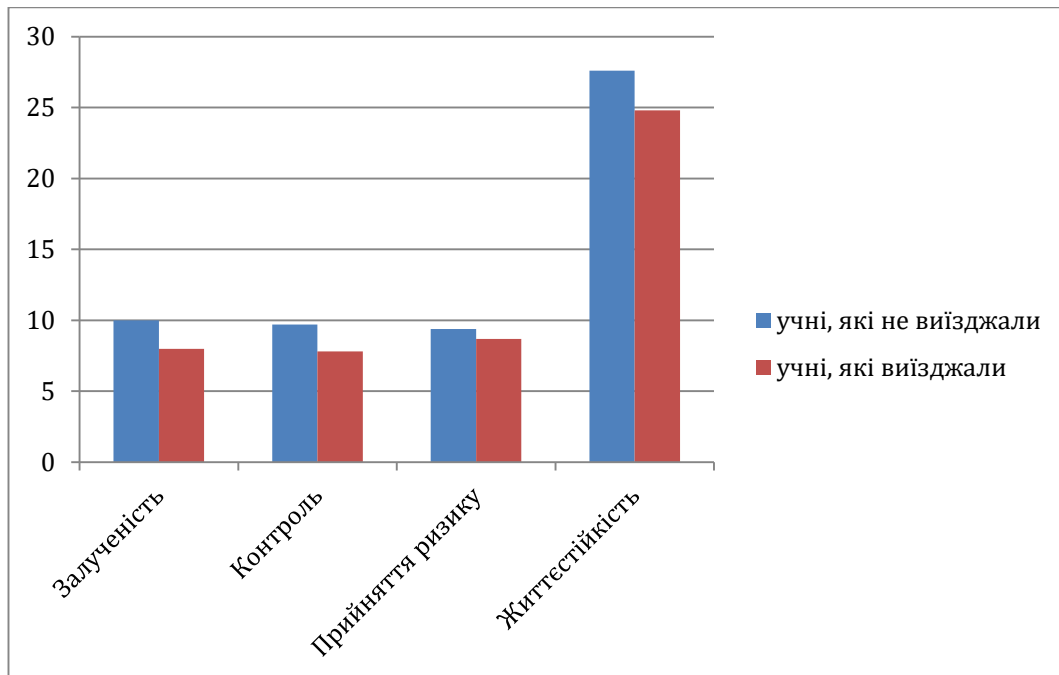

Рис.3.9. Середні значення інструментальних цінностей С. Мадді

Аналізуючи результати дослідження варто звернути увагу, що загальний рівень життєстійкості в двох досліджуваних групах на високому рівні. В цілому рівень життєстійкості учнів, які не виїздили більший ніж в групі досліджуваних учнів які виїздили за кордон. Також, всі інші показники в учнів, які не виїздили більші ніж в учнів, які виїздили. Отже, можна зробити висновок про вищий рівень життєстійкості старшокласників, які не виїздили за кордон.

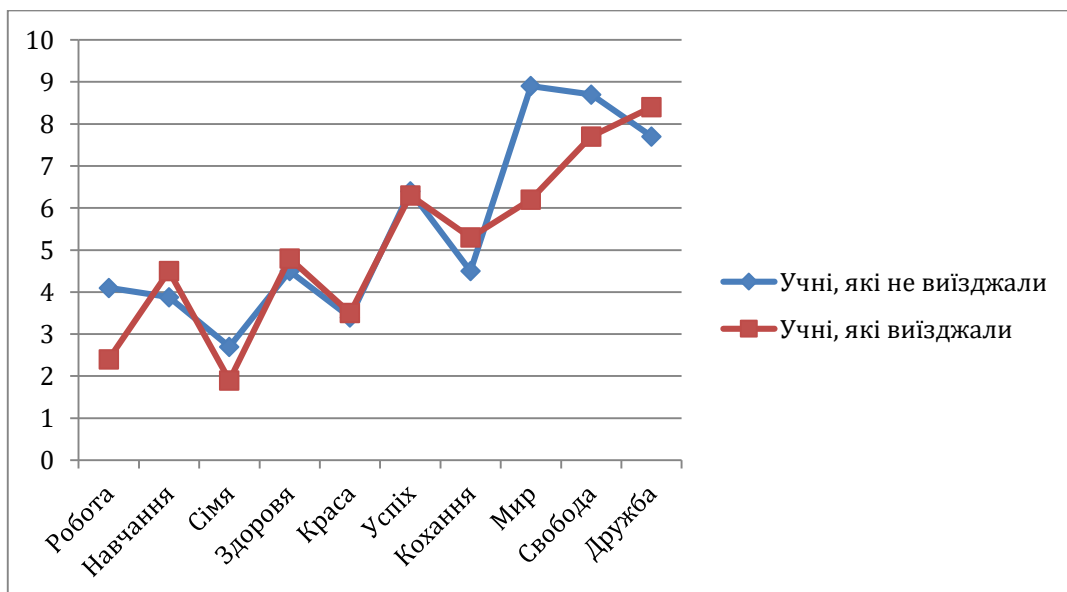

Рис.3. 10. Середні значення інструментальних цінностей «10 цінностей»

Аналізуючи результати авторського опитувальника «10 цінностей» можна зробити висновки про рівень значимості тих чи інших цінностей. Як видно з графіку, значення деяких цінностей для учнів, які виїзджали та для учнів, які не виїзджали різняться, наприклад цінність мир є більш значимою для учнів, які не виїзджали. Водночас, можна помітити, що на позначці цінності «успіх» думки опитаних з двох пересікаються. Варто означити, що цінність «краса» займає низькі позиції, як в учнів, які не виїзджали, отже можна зробити висновок, що учнів, які перебували за кордоном більше турбують зовнішній вигляд та думку оточуючих.

Для визначення статистичної відповідності дослідження було застосовано Т-критерій Стьюдента для двох незалежних вибірок. Аналізуючи результати опитувальника «Ціннісні орієнтації» М. Рокича можна зробити висновок про достатній рівень статистичної достовірності по критерію Стьюдента.

При розрахунку критерію t-Стьюдента, варто врахувати, що $t_{0,01} = 2,73$ то відмінності є статистично значущими, а якщо емпіричне значення $t_{0,05} = 0,0453$ то розбіжності не є статистично значущими. Отже, варто звернути увагу, що в певних показниках, рівень статистичної значимості не є достовірним, але в більшості показників рівень достовірності є значимим, а отже можна зробити висновок про достовірність більшості отриманих даних отриманих даних.

Таблиця 3.2

Значення критерію t-Стьюдента при порівнянні середніх значень інструментальних цінностей за методикою «Ціннісні орієнтації» М.Рокича

Шкали/ознаки	Стать		Перебування в країні на початку війни	
	Чол.	Жін.	Учні, які не відїзджали	Учні, які відїзджали

	С.р.	С.р.	t	С.р.	С.р.	t
активна діяльна життя	8,06	9,25	0,334	13,06	9,25	1,48
життєва мудрість	12,81	14,87	0,456	14,81	10,87	2,74
здоров'я	1,62	4,62	1,34	12,81	9,62	0,98
цікава робота;	8,75	10	0,03	11,81	10	0,09
краса природи і мистецтва	15,31	11,43	1,23	12,81	11,43	0,05
любов	6,68	6,81	0,009	12,81	8,81	1,24
матеріально забезпечене життя	7,68	13,37	1,56	12,81	13,37	0,0002
наявність хороших і вірних друзів;	3,81	5,81	0,897	11,81	7,81	1,45
суспільне покликання	12,93	14,75	0,0006	11,81	14,75	0,897
пізнання	11,18	8,12	0,456	10,81	8,12	0,333
продуктивна життя	10,5	8,56	0,978	8,23	8,56	0,0023
розвиток	5,87	5,18	0,003	7,81	8,18	0,0043
розваги	9,62	14	2,45	12,81	14	0,245
свобода	6,43	4,43	0,0337	12,81	12,43	0,0032
щасливе сімейне життяч	11,31	12,56	0,023	12,81	12,56	0,004
щастя інших	15,06	16,5	0,045	12	11	0,124
творчість	5,07	13,75	1,46	12,81	10,6	1,34
впевненість у собі	9	5	0,97	11,13	7	2,3

При розрахунку критерію t-Стьюдента, варто врахувати, що $t_{0,01} = 0,9$ та $t_{0,01} = 0,784$ то відмінності є статистично значущими, а якщо емпіричне значення $t_{0,05} = 0,23$ та $t_{0,05} = 0,367$ то розбіжності не є статистично значущими. Отже, варто звернути увагу, що в певних показниках, рівень статистичної значимості не є достовірним, але в більшості

показників рівень достовірності є значимим, а отже можна зробити висновок про достовірність більшості отриманих даних отриманих даних

Таблиця 3.3

Значення критерію t-Ст'юдента при порівнянні середніх значень термінальних цінностей за методикою «Ціннісні орієнтації» М.Рокича

Шкали/ознаки	Стать			Перебування в країні на початку війни		
	Чол.	Жін.		Учні,які не від'їжджали		Учні,які відїжджали
	С.р.	С.р.	t	С.р.	С.р.	t
акуратність	5,25	5,31	0,17	10,62	8,25	2,14
вихованість	14,75	14,37	0,24	5,25	5,31	0,347
високі запити	7,56	6,25	0,98	11,75	10,37	2,82
життєрадісність	7,5	6,68	1,23	8,56	6,25	1,73
старанність	2	2,31	0,012	7,5	6,68	1,56
незалежність	16,43	15,62	0,968	7	6,31	0,67
непримиренність до недоліків у собі та інших	6,31	5,75	0,964	16,43	13,62	2,78
освіченість	5,62	5,18	0,212	6,31	7,75	1,45
відповідальність	10	13,56	1,67	5,62	5,18	0,236
раціоналізм	6,06	5,5	1,27	10	13,56	2,67
самоконтроль	7	5,75	1,89	8,06	8,5	0,123
сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	14	14	0,254	7	5,75	1,45
тверда воля	14	14,18	0,783	13	13	0,678
терпимість	11,81	9,68	0,107	14	14,18	0,564
широта поглядів	9,31	13,31		9,25	11,28	1,345

чесність	11	10,5		9,31	13,31	2,35
ефективність у справах	14,62	14,12		11	10,5	0,987
чуйність	5,25	5,31		14,62	14,12	0,678

При розрахунку критерію t-Стюдента, варто врахувати, що $t_{0,01} = 0,9$ та $t_{0,01} = 0,784$ то відмінності є статистично значущими, а якщо емпіричне значення $t_{0,05} = 0,23$ та $t_{0,05} = 0,367$ то розбіжності не є статистично значущими. Отже, варто звернути увагу, що в певних показниках, рівень статистичної значимості не є достовірним, але в більшості показників рівень достовірності є значимим, а отже можна зробити висновок про достовірність більшості отриманих даних отриманих даних.

3.4.Тренінг розвитку ціннісно-сислової орієнтації старшокласників

Різні ситуації можуть викликати тривогу та стрес, що може вплинути на розумові здібності та самомотивацію. Оцінка цих подій є загальною причиною тривожності, але також може мати позитивний мобілізуючий ефект. Молоді люди переживають невпевненість у своїй працездатності, тому вони потребують психологічної допомоги та підтримки.

Проблема тривожності активно вивчається як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології. Дослідники виділяють два основні види тривожності - ситуативну та особистісну. Ситуативна тривожність проявляється лише в певних стресових ситуаціях, пов'язаних зі суб'єктивно важливою діяльністю. Особистісна тривожність є стійкою схильністю сприймати безпечні ситуації як загрозові, при цьому виникає стан емоційного дискомфорту без об'єктивних причин. Рівень особистісної тривожності можна визначити за частотою виникнення ситуативної тривожності.

У процесі взаємодії з середовищем людина засвоює соціальний досвід, який перетворює у власні цінності, установки та орієнтації. Вибір, який людина здійснює щодо найважливіших сторін свого життя, є важливим етапом у становленні особистості. У старшому шкільному віці вибір розглядається як потреба у формуванні певної смислової системи,

визначення себе у світі та свого майбутнього. Для здійснення вільного вибору необхідно навчити людину розбиратися в суті проблеми, формувати ефективні стратегії прийняття рішень. Психолого-педагогічний тренінг є ефективним методом формування стратегій здійснення вибору у старшокласників, спрямований на підвищення компетентності в спілкуванні, придбання відповідних знань та умінь, розвиток ідентичності та Я-концепції. У рамках тренінгу створюються умови для придбання практичного досвіду та відпрацювання стратегій поведінки.

Важливо враховувати певні вікові особливості та передумови успішності тренінгових форм роботи зі старшокласниками. До таких передумов можна віднести переорієнтацію моральних норм, відсутність повноцінної дорослості, соціальну активність, потяг до самостійності, вибіркочну критичність свідомості, чутливість до критики дорослих та надмірний інтерес до протилежної статі. При виборі цілей і програми тренінгу необхідно враховувати концепцію людини, прийняту в суспільстві, індивідуальні потреби учасників, теоретичні та методичні засоби тренінгу, а також кваліфікацію тренерів.

Групова форма роботи з учнями в процесі консультативного тренінгу має багато переваг, таких як передача досвіду у зовнішній світ, можливість отримання зворотного зв'язку та підтримки від учасників групи, спонукає до інтроспекції та рефлексії, сприяє створенню адекватної самооцінки особистості. У процесі консультативного тренінгу важливо дотримуватися загальних принципів педагогічного керівництва процесами професійного самовизначення старшокласників, таких як повага до різних видів праці, уявлення про повну психологічну структуру праці, активізація процесу самовизначення, свідомий і самостійний вибір професійного шляху, дотримання такту та етики у спілкуванні та праці, дія в інтересах учня. Консультативний тренінг проводиться за визначеним сценарієм, метою та стратегією чітко визначається ще до початку тренінгу, а тактичні завдання окреслюються у процесі діяльності.

У тренінгу використовуються різні психологічні засоби, такі як релаксація, аутотренінг, позитивні настрої.

Розроблений тренінг «Життестійкість» відповідає процедурі планування соціально-психологічного тренінгу. Тренінг складається з двох етапів, включає в себе методи арт-терапії та дискусії. На основному етапі використовуються соціально-психологічні методи, спрямовані на виконання головних завдань тренінгу. Підсумковий етап аналізує, наскільки виправдалися очікування учасників тренінгу, які були сформульовані на початку роботи.

Українські дослідники вважають, що дискусія - це широке і спільне обговорення спірних питань, яке розвиває критичне мислення, допомагає визначити власну точку зору, розвиває навички аргументації та захисту, покращує розуміння теми. Найпоширенішими видами дискусії є діалог, мозковий штурм, дебати, круглий стіл, форум. Важливим аспектом дискусії є комунікативні уміння та навички, такі як чітке формулювання власних поглядів, уміння слухати опонентів, аргументоване доведення особистої позиції, контроль ситуації, урахування інтересів співрозмовників.

Метод дискусії є важливим засобом розвитку творчого потенціалу та аналітичних якостей особистості у тренінговому процесі. Роль тренера полягає в організації та координації дискусії, нівелюванні непорозумінь, контролі поведінки учасників та заохоченні толерантного ставлення та коректних висловлювань.

Проведення тренінгу сприяє розвитку ініціативи та самостійності учнів у розв'язанні життєвих проблем, а також покращує їх навички спілкування.

Наукові дослідження підтверджують необхідність створення тренінгів з внутрішньо переміщеними особами, зокрема з молоддю. Метою таких тренінгів є розвиток життестійкості та стресостійкості особистості, а також корекція негативних психічних станів учнів зі статусом ВПО.

Завданнями тренінгів є пошук психічних ресурсів для подолання кризових ситуацій, розвиток стресостійкості, корекція негативних психічних

станів, усвідомлення своїх рис, розвиток навичок самоаналізу та формування позитивного ставлення до себе. Тренінг проводиться у груповій формі за допомогою методів арт-терапії, ігор, бесід та перегляду відео. Він рекомендований для впровадження практичними психологами закладів освіти різних типів з урахуванням специфіки закладу для психолого-педагогічного супроводу всіх учасників освітнього процесу.

Для проведення занять у рамках програми необхідні різноманітні матеріали, такі як ручки, блокноти, аркуші паперу, роздаткові інформаційні та інші матеріали, дошка або фліпчарт, маркери або фломастери різних кольорів, кольоровий папір, скоч, клей, ножиці, бейджі та апаратура. Окремі заняття можуть потребувати додаткових матеріалів, таких як пластилін, музичні інструменти, іграшки та природні матеріали.

Тренінг рекомендується проводити в просторій, затишній та теплій кімнаті з достатнім природним освітленням. Учасники повинні мати зручні робочі місця, доступ до Інтернету та ноутбука. Реалізація програми передбачає підготовчий, практичний та підсумковий етапи, які спрямовані на розвиток різних навичок та вмінь учасників. Очікувані результати включають наповнення ресурсами учасників, розвиток саморегуляції поведінки, створення дружніх стосунків, зменшення негативних емоційних проявів, зниження рівня імпульсивності та тривожності, розвиток стресостійкості та життєстійкості.

Заняття спрямовані на внутрішню роботу й усвідомлення, що швидше ми звільнимся від внутрішніх обмежень і травм, тим швидше ми зможемо відновитися. Заняття також мають на меті заспокоїти, активізувати і зібрати себе. Вправи, такі як «Бесіда з собою» і «Мое світло сьогодні», допомагають самоаналізувати внутрішній стан і знаходити ресурси для боротьби зі стресом. Техніка «Лист вдячності» сприяє пошуку позитивних моментів у житті і відчуттю вдячності.

Учасники заняття мали за мету гармонізувати свій внутрішній світ, виявити основні бачення сучасного світу, визначити своє місце у житті,

актуалізувати власні життєві ресурси та знаходити свій потенціал. Вони використовували різні методи, такі як створення скульптури сьогоdnішнього часу, написання роздуму на тему «Моє місце у цьому житті» під музичні твори, та створення символу власного життя за допомогою ниток та кольорів. Після завершення заняття проводилася рефлексія, під час якої учасники обговорювали свої емоції, найбільш значимі моменти та оцінювали результат своєї роботи.

Висновки до третього розділу

Повномасштабне вторгнення в Україну має серйозний вплив на ментальний стан українського суспільства, особливо на молодь. Молоді люди особливо вразливі до наслідків цих змін, що може призводити до появи різних психологічних проблем, таких як депресія, тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад та інші психосоматичні розлади. Однак, дослідження показують, що збереження психічного здоров'я молоді можливе шляхом налагодження зв'язків між людьми та розвитку стратегій, спрямованих на підвищення їх потенціалу. Також варто звернути увагу на необхідність удосконалення теоретичних поглядів та психотерапевтичної роботи для профілактики психотравматизації.

За результатами дослідження термінальних цінностей старшокласників можна зробити висновок, що хлопці та дівчата мають різні підходи до цінностей у своєму житті. Для дівчат найбільш важливою цінністю є високе матеріальне становище, тоді як для хлопців ця цінність не є домінантною. Обидві статі приділяють значення збереженню власної індивідуальності, духовному задоволенню, розвитку себе та активним соціальним контактам. Важливою є також відсутність низько виражених цінностей серед старшокласників.

Порівнюючи результати двох методик проведених з учнями можна дійти до висновку, що структура термінальних цінностей старшокласників має подібний характер: найбільш змістовні цінності здоров'я, наявність хороших вірних друзів, професійне життя, розвиток, свобода та любов, незалежність, відповідальність, вихованість, освіченість та самоконтроль. Не значущі: щастя інших, суспільне покликання, непримиренність до недоліків у собі та інших, терпимість, тверда воля.

Результати дослідження показали, що загальний рівень життєстійкості у дівчат та хлопців є високим. Однак, дівчата мають вищий рівень залученості та соціальної позиції, тоді як хлопці більше приймають ризик у власному житті. В цілому, рівень життєстійкості юнаків та дівчат є високим.

Аналіз опитувальника «10 цінностей» показав, що дівчата та хлопці мають різні погляди на значущість деяких цінностей. Краса є більш важливою для дівчат, тоді як мир є більш важливим для хлопців. Однак, обидві статі вважають успіх важливою цінністю. Сім'я займає низькі позиції як для дівчат, так і для хлопців, що свідчить про більшу орієнтацію на успіх у професійній сфері, а не в сімейному житті. Дружба є більш вагомим цінністю для хлопців, ніж для дівчат.

Уявлення про власну особистість, відомі як «Я-концепція», є важливим аспектом людського самосприйняття. Однак, переселення до іншої країни може призвести до невідповідності між реальним ідеалізованим «Я», що може викликати проблеми з психологічною адаптацією. Ця невідповідність може мати негативний вплив на самоактуалізацію, самосприйняття, тривожність, емоційну стабільність і психологічну стійкість людини. Крім того, люди з негативною «Я-концепцією» можуть мати проблеми у сприйнятті себе і інших, задоволенні життям і взаємодії з оточуючими людьми. У разі перебування в іншій країні, мовні бар'єри та проблеми у встановленні міжособистісних стосунків можуть ускладнити процес адаптації.

За результатами дослідження термінальних цінностей старшокласників можна зробити висновок, що учні, які виїжджали, та учні, які не виїжджали, визначають різні види цінностей. Учні, які виїжджали, виявили вищу вираженість активних соціальних контактів та збереження власної гідності, ніж учні, які не виїжджали. Це може бути пояснено тим, що для особистості, яка переїхала, важливим є збереження особистих контактів та життєвої гідності. Всі цінності, виявлені у дослідженні, мають середню або високу вираженість, немає жодної цінності з низьким вираженням.

Загальний рівень життєстійкості в двох досліджуваних групах є високим. Учні, які не виїжджали за кордон, мають більший рівень життєстійкості порівняно з учнями, які виїжджали. Крім того, інші показники також вищі в учнів, які не виїжджали за кордон. Таким чином, можна зробити

висновок, що старшокласники, які не виїзжали за кордон, мають вищий рівень життєстійкості.

Аналізуючи результати опитувальника «10 цінностей», можна зробити висновки про рівень значимості різних цінностей серед учнів, які виїзжали та не виїзжали. За допомогою графіку можна побачити, що значення деяких цінностей різняться між цими двома групами учнів. Наприклад, цінність миру є більш значимою для учнів, які не виїзжали. Однак, на позначці цінності «успіх» думки опитаних з двох груп пересікаються. Варто відзначити, що цінність «краса» займає низькі позиції серед учнів, які не виїзжали, що може свідчити про більшу турботу цих учнів про зовнішній вигляд та думку оточуючих.

Тривога та стрес можуть впливати на розумові здібності та самомотивацію людини. Оцінка подій є причиною тривожності, але також може мати позитивний ефект. Молоді люди потребують психологічної допомоги та підтримки. Тривожність поділяється на ситуативну та особистісну.

У процесі взаємодії з середовищем людина засвоює соціальний досвід та формує свої цінності та орієнтації. Вибір є важливим етапом у становленні особистості. Психолого-педагогічний тренінг є ефективним методом формування стратегій здійснення вибору. Групова форма роботи має багато переваг. Важливо враховувати вікові особливості та передумови успішності тренінгу. Тренінг «Життєстійкість» відповідає процедурі планування соціально-психологічного тренінгу.

Заняття спрямовані на внутрішню роботу, усвідомлення, заспокоєння та активізацію себе. Вони допомагають звільнитися від внутрішніх обмежень і травм, відновитися та знайти ресурси для боротьби зі стресом. Учасники мають за мету гармонізувати свій внутрішній світ, визначити своє місце у житті, актуалізувати життєві ресурси та знаходити свій потенціал. Вони використовують різні методи, такі як створення скульптури сьогоdnішнього часу, написання роздуму під музику та створення символу власного життя.

Після заняття проводиться рефлексія, під час якої учасники обговорюють свої емоції та оцінюють результат своєї роботи.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота досліджує проблему цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, яка є актуальною як у нашій країні, так і за кордоном. Ці поняття є об'єктом дослідження філософії, психології та соціології. Вивчення співвідношення емоцій і цінностей призвело до появи нових напрямів досліджень, таких як екзистенціальна психологія, аксіологія права і конструктивна аксіологія. Українська війна мала значний вплив на життя людей, змінюючи їхні цінності та світогляд. Важливо забезпечити підтримку та лікування для тих, хто постраждав від війни, а також зміцнити соціальну підтримку особистості.

Цінності є важливим елементом формування поведінки та смислових орієнтацій особистості, які можуть бути статичними або динамічними. Вони впливають на різні сфери життя, такі як: здоров'я, сім'я, професійна діяльність та інші. Для вивчення цінностей використовуються діагностичні методи, такі як тест «Ціннісні орієнтації». Основні положення про цінності включають їх ієрархічну структуру, загальну кількість та вплив на соціальні феномени. Для дослідження проблематики використовуються різноманітні авторські методики, які допомагають отримати важливі дані про цінності старшокласників. Для обробки та порівняння даних після тестування використовуються статистичні методи, такі як t-критерій Стюдента, середнє арифметичне та відсоткове співвідношення. Римку для полегшення наслідків психологічних травм.

Українське суспільство, особливо молодь, стикається з психологічними проблемами через вторгнення в країну. Проте, збереження психічного здоров'я можливе шляхом налагодження зв'язків між людьми та розвитку стратегій, спрямованих на підвищення їх потенціалу. Старшокласники мають різні підходи до цінностей, проте найбільш значимі цінності для обох статей є здоров'я, наявність хороших вірних друзів, професійне життя, розвиток, свобода та любов, незалежність, відповідальність, вихованість, освіченість та самоконтроль. Рівень життєстійкості юнаків та дівчат є високим, проте

дівчата мають вищий рівень залученості та соціальної позиції, тоді як хлопці більше приймають ризик у власному житті. Дівчата вважають красу більш важливою, тоді як хлопці - мир. Обидві статі вважають успіх важливою цінністю, а сім'я займає низькі позиції як для дівчат, так і для хлопців. Дружба є більш значимою цінністю для хлопців, ніж для дівчат.

Уявлення про власну особистість, відомі як «Я-концепція», є важливим аспектом людського самосприйняття. Переселення до іншої країни може призвести до невідповідності між реальним ідеалізованим «Я», що може викликати проблеми з психологічною адаптацією. Ця невідповідність може мати негативний вплив на самоактуалізацію, самосприйняття, тривожність, емоційну стабільність і психологічну стійкість людини. Люди з негативною «Я-концепцією» можуть мати проблеми у сприйнятті себе і інших, задоволенні життям і взаємодії з оточуючими людьми. Мовні бар'єри та проблеми у встановленні міжособистісних стосунків можуть ускладнити процес адаптації.

Учні, які виїжджали за кордон, виявили вищу вираженість активних соціальних контактів та збереження власної гідності, ніж учні, які не виїжджали. Загальний рівень життєстійкості в двох досліджуваних групах є високим, але учні, які не виїжджали за кордон, мають вищий рівень життєстійкості. Результати опитувальника «10 цінностей» показали, що значення деяких цінностей різняться між учнями, які виїжджали та не виїжджали. Наприклад, цінність миру є більш значимою для учнів, які не виїжджали, а цінність «краса» займає низькі позиції серед цих учнів.

Тривога та стрес можуть мати негативний вплив на розумові здібності та самомотивацію, але в той же час вони можуть бути корисними. Психологічна підтримка та супровід є важливими для молоді. Тривогу поділяють на ситуативну та особисту. Психологія та освіта є ефективними інструментами для формування стратегії прийняття рішень, оскільки вибір є суттєвим аспектом розвитку особистості. Багато переваг приносить групова форма роботи, і тренінг «Життєстійкість» узгоджується з цим процесом

планування соціально-психологічного тренінгу. Програми розроблені для сприяння самостійній роботі, розслабленню та активізації, звільненню внутрішніх обмежень і пошкоджень, а також сприяють зменшенню стресу шляхом відновлення сил і ресурсів. Мета учасників – гармонізувати свій внутрішній світ, визначити, де вони знаходяться в житті, отримати доступ до відповідних життєвих ресурсів і відкрити свій потенціал різними способами. Після закінчення заняття учасники беруть участь у сесії рефлексії, де вони обговорюють свої почуття та оцінюють результат своєї роботи.

Перспективи подальших теоретичних та емпіричних досліджень вбачаємо у вивченні особливостей емпіричної сфери в учнів молодшої сфери та підлітків під час війни.

Список використаної літератури

1. Діденко М., Зелінська О. Інформаційно-психологічний вплив на людей під час війни. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. Том 1. № 14. С. 211–214.
2. Арефнія С. В. Проблеми адаптації до умов війни українців, які стали героями телевізійної програми «Допомога психолога» // Організаційна психологія. Економічна психологія. 2022. №. 2 (26). С. 7-15. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.1>
3. Артемова Л.В. Соціалізація дитини в родині // Дошкільне виховання. – 2004. - №3. – С.3-5
4. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісноорієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.- К.: Либідь, 2003.- 280с.
5. Буслинський В.А. Філософія: навч. посібник /В.А Буслинський, В.Ю Алексєєв, П.І Скрипка, Л.М. Кусок.– К.: КСУ, 2002- 287с.
6. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської] ; АПН України. – К., 1997. – С. 27–31.
7. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. Проблеми сучасної психології, 2018, 40: 33-49.
8. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. О.Вишневського.- Дрогобич: Відродження, 2001 –268с.
9. Волкова Н.П. Педагогіка: Навчальний посібник.-К.:”Академія”, 2001.- 576с.
- 10.Гіптерс З.В. Культурологічний словник-довідник / З.В. Гіптерс. – К.:ВД “Професіонал”, 2006. – 328 с.
- 11.Головатий Н. Ф. Соціологія молодіж : Курс лекцій / Н. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 1999. – 224 с.

12. Головаха, Є., Паніна, Н. (2014). Моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України: методологія, методи, організація опитувань. В. Ворона, М. Шульга (Ред.), Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 2: Таблиці і графіки. (с. 5–12). Київ: Інститут соціології НАН України.
13. День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни. 22 серпня 2022 р. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>.
14. Дичківська І.М. Інд. виховання дітей дошкільного віку у спадщині М.Монтессорі: Автореф. дис...канд.пед.наук: 13.00.01 – Одеса, 1996.- 24с.
15. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.] / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. – 124 с.
16. Екстремальна психологія: Підручник / За заг. ред. О.В. Тімченка - К.: ТОВ "Август Трейд", 2007. - 502 с
17. Естетика: Підручник / Л.Левчук, Д.Кучерюк, В.Панченко; За заг. ред. Л.Левчук.- К.: Вища шк., 1997.- 399с. 2
18. Журба К. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. Нова педагогічна думка, 2022. № 2. С. 105–109.
19. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
20. Карпчук Н. Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2018. № 2. С. 41–49.
21. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта / Л. О. Коберник // Науковопрактичний журнал південного наукового центру АПН України. – 2008. – № 4-5. –

С. 28–33.

- 22.Кобільник Б., Гізур А. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Кропивницький, 23-25 листопада 2016 року). Кропивницький, 2016. С. 28–29.
- 23.Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. - К.: Міленіум, 2004. - 265 с.
- 24.Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень. [Навчальний посібник]. / В. І. Корбутяк – Рівне: НУВГП, 2010. – 176 с.
- 25.Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності / Підручник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. - 400 с.
- 26.Креденцер О. В. Карамушка Л. М., Франк, В., Клімов С. Концепція проекту «Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині» [Concept of the project "Social and psychological support of Ukrainians in Germany"] // Організаційна психологія. економічна психологія. 2022. №. 3-4 (27). С. 6-25. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.1>.
- 27.М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник.- К.: Вища школа, 1998.- 479с.
- 28.Марчук А. Психологічні аспекти негативного впливу сучасного інформаційного середовища на людей. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві / збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2018 року) / упор. Н. Бамбурак. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 274–278.
- 29.Міграційна криза через війну: критична ситуація в Європі та ризики для України. URL: <https://evacuation.city/articles/259591/migracijna-kriza-cherez-vijnu-kritichna-situaciya-v-jevropi-ta-riziki-dlya-ukraini->.
- 30.Опанасенко Ю. Вплив заголовків з ознаками патогенності на

молодіжну аудиторію в умовах війни. Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи. Матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 року) / уклад. : І. Жиленко, В. Садівничий. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 57–58.

31. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.О.Киричука, В.Роменця.- К.: Либідь, 1995.- 632с.
32. Основи соціальної психології: Навч. Посібник / О.А.Донченко, М.М.Слюсаревський, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко, Н.В.Хазратова та ін.; за ред.. М.М.Слюсаревського.- К.:Міленіум, 2008-495с.
33. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / За ред. С. Максименка, С. Кузікової, В. Зливкова. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
34. Павлик, Н. В. (2005). Психологічні аспекти змін в структурі особистості під впливом екстремальних умов діяльності. Вісник Національного технічного університету України (КП)/Філософія. Психологія. Педагогіка, 2(14), 106–112.
35. Панченко О., Зайцева Н. Постстресові розлади у населення Сходу України. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2016. № 5(7). С. 1–10.
36. Петрик В. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / М. Присяжнюк, Л. Компанцева, Є. Скулиш, О. Бойко, В. Остоухов; за заг. ред. Є. Скулиша. 2-ге вид., К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011, 248 с.
37. Психодіагностика: навч. Посіб. / І. М. Галян., - К. : Академвидав, 2009. – 464с. (Серія «Альма-матер»).
38. Резнік, В. (2019). Відповідальність проросійськи і проєвропейськи зорієнтованих громадян. В В. Резнік (Ред.). Формування відповідального суспільства: держава, політичні рухи, бізнес (с. 149–172). Київ: Інститут соціології НАН України.
39. Роль психології в часі відстоювання незалежності країни: зб. матеріалів

- Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції молодих вчених, Київ, 14 жовтня 2022 р. Київ : НУБіП України, 2022. 101 с.
40. Савельєва, В. С. Організаційна поведінка. [текст] : навч. Посіб. / В. С. Савельєва, С 12 О.Л. Єськов, В. М. Вакуленко-К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 240 с.
41. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді / Л. Савченко // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 39–41.
42. Сахарук І. Стратегії й тактики сугестії в сучасному українському медійному дискурсі. Вісник Донецького університету. Серія Б: Гуманітарні науки. 2014, № 1–2. С. 216–222.
43. Тарапон О. Ціннісні орієнтири в Україні в умовах формування тоталітарного менталітету 1920–1930-х рр. // “Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe” 2016, nr 2 Україна в умовах (пост)тоталітарної трансформації. Історія – Культура – Соціальні зміни, Toruń-Wrocław, ss. 230.
44. Титаренко Т. М. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації // Проблеми політичної психології. 2017. Т. 5. №. 19. С. 3-10.
45. Тюріна, В. О. Вплив військових конфліктів на психічне здоров'я людини: короткий огляд зарубіжних досліджень / Валентина Олександрівна Тюріна, Лариса Олександрівна Солохіна // Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін. – Харків : ХНУВС, 2022. – С. 116-121.
46. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
47. Франкл, В. (2002). Динаміка і цінності. Vision. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis002.html> (дата звернення:

10.05.2022).

48. Франкл, В. (2002). Динаміка і цінності. *Vision*. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis002.html> (дата звернення: 10.05.2022).
49. Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки : збірник наукових праць / аг. Ред. к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. – Житомир: ФОП Левковець, 2015. – Випуск 2. – 292 с.
50. Хильченко Л. Г. Дослідження особливостей психічних станів сучасних українців в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну : кваліфікаційна робота : спец. 053 «Психологія» / Поліський нац. ун-т, каф. психології ; наук. кер. Журавльова Л. П. – Житомир, 2023. – 97 с.
51. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / О. М. Целякова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 38. – Режим доступу : http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.
52. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. Наук. журнал [гол. ред. Ю. Шайгородський]. – 2009. – № 3. – С. 86-94.
53. Шакур Я. С. Досвід психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил США та Ізраїлю. Особистість в екстремальних умовах : матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 травня 2019 р., м. Львів). Львів, 2019.
54. Юзвак Ж. Духовний розвиток: сутність, мета, умови здійснення / Початкова школа.-2000.- №4.- С.9-10.
55. Algorithmic States of Exception', *European Journal of Cultural Studies*, 18, 4–5. Savransky, M. (2021). Problems All the Way Down. *Theory, Culture & Society*, 38(2), 3–23
56. Anderson, L. (2006). Analytic Autoethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, Volume 35, Number 4, August 2006, 373–395.

57. Baingana Florence Mental Health and Conflict. Conflict Prevention & Reconstruction. 2003. № 13. P. 1–4. URL: https://www.researchgate.net/publication/277785598_Mental_Health_and_Conflict (дата звернення: 25.01.2023).
58. Denzin, N. K. (1997). Interpretive ethnography: ethnographic practices for the twenty-first century. Newbury Park, CA: Sage. Deseriis, M. (2017) Hacktivism: On the Use of Botnets in Cyberattacks. Theory, Culture & Society, 34(4), 131–152.
59. Ellis, C. S., Adams, T. E., Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An Overview. Forum Qualitative Sozialforschung, 12, 1. Available at: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589>.
60. Hamburger A. et al. (ed.). Forced migration and social trauma: Interdisciplinary perspectives from psychoanalysis, psychology, sociology and politics. – Routledge, 2018.
61. Kaldor, M. (2013). Identity and War. Available at: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.1208> global policy. McQuillan, D. (2015, forthcoming).
62. Massad, S.G., Shaheen, M., Karam, R. et al. (2016) Substance use among Palestinian youth in the West Bank, Palestine: a qualitative investigation. BMC Public Health. 16, 800. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3472-4>.
63. Murthy R. S., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings // World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA). 2006. T. 5. №. 1. С. 25-30.
64. Niederland W. G. Clinical observations on the " survivor syndrome." //The International Journal of Psychoanalysis. 1968. № 49(2-3). С. 313–315.
65. Vaughan E. et al. Exploring emotion regulation as a mediator of the relationship between resilience and distress in cancer //Psycho-oncology. 2019. Vol. 28. №. 7. P. 1506-1512. DOI: <https://doi.org/10.1002/pon.5107>
66. Hamburger A. et al. (ed.). Forced migration and social trauma: Interdisciplinary perspectives from psychoanalysis, psychology, sociology and politics. – Routledge, 2018.

67. Murthy R. S., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings // World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA). 2006. T. 5. №. 1. C. 25-30.
68. Niederland W. G. Clinical observations on the " survivor syndrome." //The International Journal of Psychoanalysis. 1968. № 49(2-3). C. 313–315.
69. Vaughan E. et al. Exploring emotion regulation as a mediator of the relationship between resilience and distress in cancer //Psycho-oncology. 2019. Vol. 28. №. 7. P. 1506-1512. DOI: <https://doi.org/10.1002/pon.5107>

ДОДАТКИ

Додаток А. Таблиці середніх значень дослідження

Термінальні цінності	Життєві сфери				
	Професійного життя	Навчання та освіти	сімейного життя	Суспільного життя	Захопленнь
Особистий престиж	21 57	5 73	6 49	27 65	7 74
Високе матеріальне становище	36 66	20 59	11 58	8 45	30 63
Креативність	31 79	2 55	9 53	37 48	25 72
Активні соціальні контакти	15 47	28 64	34 42	22 60	16 54
Розвиток себе	41 70	23 44	38 69	17 56	35 80
Досягнення	1 52	10 50	24 46	32 68	13 76
Духовне задоволення	4 43	33 78	48 62	3 40	39 71
Збереження власної індивідуальності	26 51	14 75	29 67	12 51	19 77

Хлопці 16 осіб

Термінальні цінності	Життєві сфери					
	Професійного життя	Навчання та освіти	сімейного життя	Суспільного життя	Захопленнь	Загальна вираженість цінності

						(в балах)
Особистий престиж	4 4, 3 1,1 2,3 2,1 5,3 2,4 4,3 2,3 2,4 5,5 4,4 4,5 4,4 4,4 3,4 4,	2 4,2 3,3 2,3 1,2 1,3 2,2 3,4 2,2 3,2 3,4 4,5 4,4 5,2 4,4 5,4 5,	2 2,1 1,2 2,2 2,1 1, 2 1,2 2, 3 2,1 1,5 5,5 3,4 3,5 3,2 2,5 3,5 3,	5 1,2 1,3 1, 2 3,3 5, 3 3,2 1,2 1,3 1,5 3,5 4,5 5,4 4,5 4,5 5,4 4,	5 1,1 2,4 2, 3 2,3 1,3 1,4 3,3 2,4 2,3 2,3 4,3 3,3 4,3 3,4 4,4 3,	30,17,22,2 3,23,23,27 ,24,24,37, 41,40,39,3 3,42,40, 30.31
Високе матеріальне становище	1 3, 5 4,5 5, 4 5,4 5,3 4,2 3,5 3,5 5,4 4,5 4,5 5,4 4,1 3,4 5,1 4,	3 1,4 3, 2 3, 3 1,3 5, 3 2,4 3,4 3,2 3,2 5,4 4, 3 3,4 3,4 4,4 3,4 4,	3 1, 3 1,5 2, 4 1,5 1,5 2,4 1,3 1,4 4,4 5,3 3,4 3,3 3,4 3,3 3,3 1,	1 3,1 2,2 4, 3 2, 1 5,4 2,1 2,1 2,2 4,2 4,2 3,2 4,3 3,2 4,4 3,	3 1,3 2,3 2, 3 3,5 3, 3 1,3 2,3 2,3 2,3 2,5 4,4 4,5 4,3 3,3 3,5 4,	20,32,33,2 9,37,31,25 ,27,34,36, 38,36,36,3 1,34,33, 32
Креативність	1 1,3 3,2 3,2 1,2 3,3 2,3 3,1 1,3 4,2 1,4 2,3 3,4 3,4 2,3 4,1 1,	4 4,2 5,3 2,3 3,1 3, 3 5,5 2,2 5,4 5,4 4,3 5, 4 3,3 3,4 3,4 3,4 4,	1 4,2 4,4 2,4 1,1 2,2 4,4 2,2 4,4 4,1 4,2 5,2 5,2 4,4 4,2 5,1 4,	3 3,1 4,2 2,3 3,2 1,3 3,3 3,2 2,3 4,3 5,5 4,4 4,3 3,3 3,4 4,3 3,	1 4,1 4,2 2, 2 2,2 3,2 1,1 4,1 4,2 3,5 3,4 4,5 5,1 4,1 4,4 4,1 4,	26,29,24,2 4,20,28,30 ,24,36,32, 38,38,30,3 2,35,26, 29,5
Активні	4 3,3 3,4 2,3	5 5,4 5,3	3 1,3 4,3	4 5,2 4,2	2 4,3 5,4	36,36,27,3

соціальні контакти	4,3 2,4 3,3 3,4 2,3 3,2 5,5 2,4 3,4 3,5 2,4 3,4 3,	2,4 3,2 4, 5 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 3,5 4,5 5,4 4,5 5,5 4,4 5,	3,3 3,4 2,4 4,3 4,3 4,4 4,3 1,4 4,5 3,4 4,3 2,5 3,3 4,	2,5 2,4 3,5 2,4 2,2 4,3 4,5 5,4 5,5 4,5 4,4 5,4 5,5 4,4 5,	2,5 2,1 2,5 3,5 2,5 3,3 5,3 4,5 3,5 5,4 3,2 4,2 5,2 4,2 4,	4,27,40,36 ,37,38,39, 42,41,38,3 8,36,38, 36,43
Розвиток себе	5 5,5 4,2 3,5 3,4 4,3 3,2 3,5 5,5 3,3 4,3 4,4 4,4 3,4 5,5 5,5 4,	3 4,3 4,2 3, 3 2, 4 5,3 4,3 4,2 4, 3 3,4 3,5 4,5 5,3 4,4 3,4 3,3 4,	4 4,2 3,3 3,5 3,2 4,4 2,2 4,2 4,3 5,5 3,5 2,5 4,4 4,5 5,3 3,2 3,	3 1, 2 3,3 2,3 1,1 3, 3 2,2 3,3 3,2 2,4 5,5 4,4 3,3 1,3 2,3 1,2 3,	4 3,5 4,3 3,4 3,3 4,5 4,3 3,4 3,4 4,3 4,5 5,4 4,4 3,4 4,4 4,5 4,	36,35,27,3 2,34,33,29 ,35,34,38, 43,41,35,4 0,35,35, 35,12
Досягнення	5 5,3 4,3 1,5 4,3 4,5 4,3 2,3 4,3 3,3 3,4 2,4 3,5 5,5 5,5 5,3 4,	1 5, 2 5,1 3,5 3,1 4,4 5,2 5,2 5,2 5,1 3,2 3,3 4,3 3,1 5,2 5,3 4,2 5,	3 5, 2 4,5 3,4 3,3 4,2 4,3 4,4 3,2 4,4 4,5 3,5 4,3 4,5 3,5 3,3 3,	3 5,3 4,2 2,3 4,3 4 ,3 5,4 2,3 3,3 5, 4 4,4 4,4 5,4 5,3 3,3 4,	5 3,3 4,3 2,3 4,4 3,3 4, 3 4,5 3,5 4,3 4,4 2,3 2,5 3,4 2,5 4,5 3,	37,33,25,3 8,37,36,34 ,33,31,34, 35,35,40,4 0,37, 32,81
Духовне задоволення	5 3,2 3,3 5, 4 4,5 5,3 5,5 3,5 3,2 3,4 3,5 5,4 4,5 4,4 3,3 5,4 3,	5 5,5 4,3 2, 3 2,3 4,5 3,5 5,5 4,5 4,4 5,4 4,5 5,5 5,4 3,5	3 5,4 3,2 5,1 5,4 3,4 3,4 3,3 2,5 5,4 4,5 5,3 5,3 4,3	5 4,3 3,2 5,4 3,4 2,3 3,3 4,3 3,4 2,5 4,4 4,5 4,5 4,3 3,3	2 2,4 3,5 3,4 3,1 1,4 3,2 2,4 3,4 3,3 3,4	39,36,35,3 4,31,36,36 ,37,32,41, 40,34,41,3 4,37,40,

		4,5 5,	4,5 4,	4,5 5,	2,3 3 ,2 3,4 3,3 3,2 2,	36,43
Збереження власної індивідуальності	5 5,1 3,2 5,5 2,3 4,2 5,1 4,5 2,5 3,5 3,5 5,5 5,5 4,3 5,5 5,5 5,	3 3,4 1,3 2,4 3,4 1,3 3,4 1,4 1,4 2,4 3,4 4,5 4,3 3,4 5,3 2,3 3,	5 1,3 3,4 3,3 4,4 5,3 4,5 2,3 3,5 4,4 1,4 4,5 4,5 3,4 4,5 5,4 4,	2 5,4 3,3 5,4 2,2 4,3 5,2 5,5 3,3 5,3 3,5 4,3 5,2 5,3 5,3 5,3 5 3,	3 4,13,4 3,3 5,4 2,3 2, 3 4,3 4,3 4,5 4,2 3,3 4,3 4,4 3,3 5,3 4,	36,26,34,3 5,33,33,31 ,33,38,35, 40,43,37,4 0,41,39, 38,87
Загальна значимість життєвої сфери (в балах)	59,50,48,49,5 7,54,48,53,55, 55,65,63,68,6 0,68,57, 56,81	57,56, 40,39,51,5 3,57,58,53, 55,65,67,5 9,61,60,64 55,93	47,45,51,2 4,45,50,47 ,48,54,63, 60,66,59,5 7,60,54, 51,87	53,42,41,4 6,51,45,42 ,48,63,67, 64,58,58,4 9,58,60 52,81	47,47,47, 51,42,47, 48,52,55, 55,61,57, 54,52,59, 55 51,81	260,244,2 27,249,24 2,260,248, 250,267,2 92,317,30 8,288,300, 288

Дівчата 16 осіб

Терміналність цінності	Життєві сфери					
	Професійного життя	Навчання та освіти	сімейного життя	Суспільного життя	Захопленість	Загальна вираженість цінності (в балах)

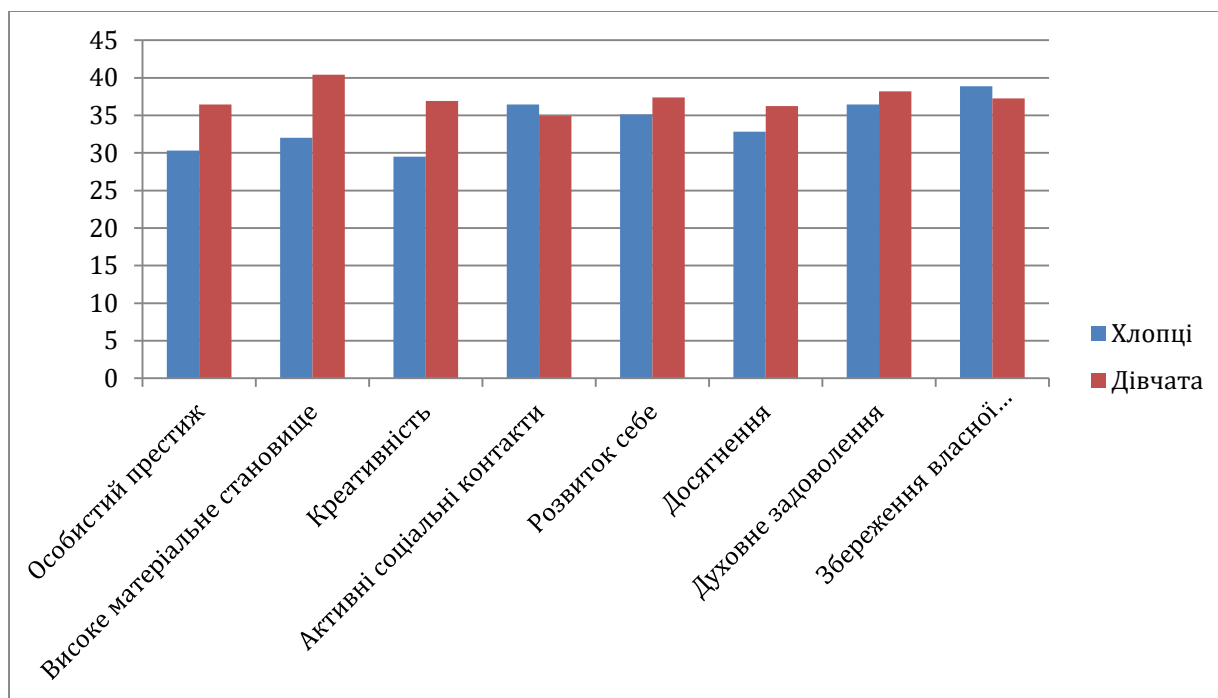
Особи сти й пре сти ж	3 5,3 4,4 3,4 4,5 4,4 5,5 4,3 4,4 4, 4 4,4 4, 4 4,4 3,4 4,3 4,5 4,	3 4,4 3,4 3,3 4,4 4, 4 4,3 4,2 2,3 3,3 3, 3 3,3 4,3 4,3 4,4 4,3 3,	3 5,4 5,3 3,2 3,4 4,3 5,2 3,2 3,4 4,5 4,3 3,3 4,4 3,4 4,4 5,3 4,	3 2,4 3,3 4,3 5,5 3,4 3,4 4,4 2,4 4,4 3,4 5,4 3,4 5,4 5,5 5,4 3,	3 4,5 3,4 2,3 1,4 2,3 4,5 4,2 2,4 3,4 3,3 3,4 3,4 3,3 4,5 3,5 4,	37,38,33,32,39 ,39,38,26,37,3 7,35,36,37,39, 42,38 36,43
Ви сок е мат ері аль не ста нов ищ е	5 5,2 4,4 5,5 5,4 5,5 5,4 5,2 5,3 5,3 5,3 5,4 5,3 5,5 5,4 5,4 4,	5 4,4 3,4 5,4 4,5 2,4 3,4 5,4 3,4 4,4 4,4 4,4 4,5 5,4 3,4 4,5 4,	5 5,5 4,5 4,5 5,5 5,5 ,5 5,5 5,5 5,4 5,4 4,4 4,4 4,5 4,5 5,4 4,	5 5,5 2,4 4,4 5,5 3,5 3,5 3,2 4,3 4,2 3,3 4,4 3,3 3,4 5,5 5,5 3,	5 4,2 3,4 2,3 5,2 3,4 5,3 4,3 2,5 3,3 2,3 3,3 3,3 5,2 3,5 3,5 4,	48,34,41,45,39 ,44,43,35,41,3 5,37,38,40,40, 45,42, 40,43
Кр еат ивн іст ь	4 2,3 3,4 3,4 2,3 3,3 3,3 3,2 3,2 3,4 3,4 3, 5 3, 3 3,4 3,3 3,4 3,	3 2,3 3,4 3,3 5,3 5,3 4,3 4,3 2,4 4,5 3,4 3,4 3,4 3,3 4,3 3,4 3,	2 4,5 5,3 3,4 3,4 4,2 4,5 5,3 3,4 3,3 4,4 3,3 4,4 3,3 4,5 3,4 4,	4 2,2 4,4 4,3 5,3 4,4 5,4 5,2 4,2 4,3 4,3 4,3 4,3 4,4 2,3 4,4 5,	4 4,4 3,2 3,2 4,3 5,5 5,4 5,2 3,2 4,2 2,2 3,3 3,4 4,3 5,4 4,5 3,	31,35,33,35,37 ,38,41,27,32,3 3,33,35,35,35, 35,37,39, 36,93
Ак	3 1,5 4,4	5 3,4 3,4	4 2,3 4,3	3 4,3 3,4	3 3,5 3,4	31,37,35,37,34

ТИВ НІ СОЦ ІАЛ БНІ КОН ТАК ТИ	2,3 2,3 2,5 4,4 2,3 1,3 1,4 1,3 2,3 2,5 2,5 4,4 3,3 2,	3,4 5,5 4,3 4,4 3,4 4,4 4,5 3,4 4,4 3,4 5,4 5,4 4,5 3,	3,5 2,2 3,3 4,3 3,2 2,2 2,2 2,3 3,3 3,3 3,3 3,3 4,3 3,	4,4 5,4 5,5 4,4 5,2 3,4 5,4 4,5 3,4 3,4 5,5 4,4 3,3 4,	4,2 5,1 5,2 5,2 5,3 4,4 4,3 5,4 4,3 4,4 4,5 3,4 4,2 5,	,39,35,28,33,3 3,35,32,39,41, 37,33 34,93
Роз ВИТ ОК СЕБ Е	3 3,5 4,4 3,5 4,4 4,5 4,5 5,4 4,5 4,4 3,4 3,4 5,4 4,4 4,5 4,4 3,	4 5,3 1,4 4,5 4,4 2,4 4,3 1,4 3,5 4,4 4,4 4,4 4,4 4,5 5,5 4, 5 4,	2 2,3 4,2 4,3 3,4 4,3 4,3 4,3 3,2 4,3 4,3 4,4 4,4 4,4 3,2 2,3 3,	4 3,5 3,4 2,2 3,2 3,5 3,5 3,2 2,4 2,3 2,4 3,4 3,4 3,3 2,5 3,4 3,	5 4,4 3,4 5,4 5,4 5,4 3,4 5,4 4,4 4,5 4,4 4,4 4,4 4,5 4,4 5,4 4,	35,35,37,38,37 ,39,38,33,37,3 6,41,39,39,40, 37,37, 37,37
До СЯГ НЕН НЯ	4 4,2 4,4 4,5 4,4 4,4 4,5 5,4 3,5 4,5 4,4 4,4 4,5 4,5 4,5 5, 4 5,	2 5,4 4,3 3,2 5,2 5,3 3,5 4,3 4,4 4,3 4,3 4,4 4,3 4,3 3,2 5,4 4,	4 4,3 3,5 4,3,5,4,4,3 3,3 4,2 4,3 4,3 5,4 4,4 4,3 4,3 4,4 4,5 4,	4 3,3 4,4 4,4 5,3 4,3 4,3 5,4 4,5 4,4 5,4 4,4 5,3 4,3 4,4 5,4 4,	4 3,5 3,4 2,5 3,4 3,5 3,3 3,5 4,4 2,5 3,4 3,4 4,5 4,5 4,4 3,5 3,	37,35,39,41,38 ,35,40,37,39,4 1,38,41,39,38, 42, 36,25
Ду ХОВ НЕ ЗАД	4 4,3 2,4 4,3 3,3 4,3 2,4 5,3 4,4 4,4 5,3 4,3	4 3,3 3,3 5,5 5,2 4,3 3,5 5,4 5,4 4,5 4,4 4,4	2 4,4 3,4 4,5 5,4 5,4 3,4 3,4 5,4 5, 4 5,4	5 4,1 5,5 4,5 5,4 4,5 4,4 5,4 4,4	4 2,4 3,3 2,2 4, 2 3,3 2,3 4,3 2,3 3,2 2,4	37,31,38,42,37 ,32,42,38,38,3 8,39,39,41,37, 40,42

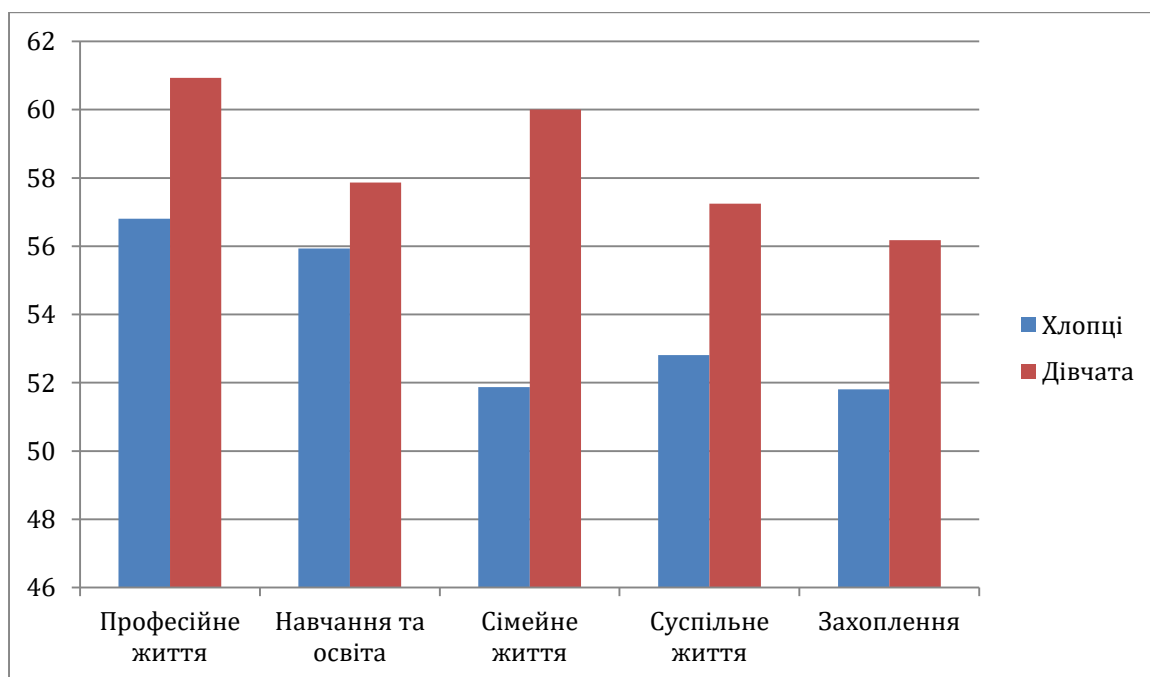
ово лен ня	5,4 4,3 2,4 4,4 5,	4,5 4,3 3,4 3,4 4,	5,4 5,4 5,5 4,5 5,5 4,	3,4 3,4 4,4 4,4 4,5 5,4 5,5 4,	3,3 3,4 3,4 2,3 3,3 4,	38,18
Збе ре же ння вла сно ї інд иві дуа льн ост і	4 2,3 3,3 5,3 5,4 5,3 3,3 5,4 5,4 5,3 5,3 5,4 5,4 5,4 5,4 3,3 3,	3 2,3 3,4 2,4 1,4 1,3 2,3 2,2 3,4 2,3 2,4 3,4 3,4 3,3 2,4 1,4 3,	2 4,5 5,3 4,5 4,4 5,5 5, 5 5,4 5,4 5,4 5,4 4,3 4,3 4,4 5,4 4,4 3,	4 2,2 4,4 5,4 5,3 5,2 4,4 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 5,4 2, 5 4,	4 4,4 3,3 2,2 3,3 3,4 4,4 3,3 3,4 3,4 3,3 2,4 3,4 4,3 3,4 3,5 3,	31,35,36,36,38 ,35,39,38,40,3 8,37,39,40,39, 38,37. 37,25
Заг аль на зна чи міс ть жи тте вої сфе	56,54,60,6 1,61,62,67 ,54,60,61, 65,64,62,6 5,63,60. 60,93	57,51,59,6 3,56,52,58 ,52,61,59, 59,60,64,5 7,58,62. 57,87	54,65,57,6 2,65,61,62 ,55,59,62, 59,60,59,5 6,64,60. 60	57,53,63, 67,60,63, 68,52,57, 63,61,61, 62,65,64. 57,25	59,57,50,5 3,55,61,61 ,49,48,52, 52,55,63,5 9,61,64 56,18	287,280,292,3 06,299,301,31 6,262,297,291, 294,300,310,3 09,314,310.

ри (в бал ах)						
------------------------	--	--	--	--	--	--

Шкала термінальних цінностей

Шкала життєвих сфер

Додаток Б
ТРЕНІНГ « ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ»
ЧАСТИНА І

Ведучий – вступне слово: Заняття передбачає вашу внутрішню роботу і ваше усвідомлення того, що чим швидше ви оберетеся з внутрішніх кайданів, в які ми зараз закуті і травми, в яку ми занурені, тим швидше ми відновимося.

. У нас є все, щоб заспокоїти себе, щоб себе активізувати, щоб себе зібрати. І завдання цих зустрічей – отримати ключ до цих речей.

Вправа « Бесіда з собою»

Мета: самоаналіз власного внутрішнього стану

Обладнання: листи А4, ручки, презентація, ноутбук

Інструкція

Де я знаходжусь сьогодні?

Що я відчуваю? Чому я так відчуваю?

Що я роблю? Навіщо я це роблю?

А що з моїм тілом? Як я дихаю? Як я оцінюю свій зовнішній вигляд? Чи почуваю я себе комфортно? Що є моєю опорою? Що я бачу, чую, відчуваю?

Хвилина для себе....

Мета:

Для того, щоб рухатися далі – потрібно вміти зупинятися.....

Арт-терапія « Моє світло сьогодні»

Мета: пошук ресурсів для боротьби зі стресом

Обладнання: музика для внутрішнього налаштування, олівці, папір А4.

Тривалість : 25 -30 хвилин

Інструкція: Закрийте очі, сядьте зручно. Зробіть глибокий вдих носом, закримайте дихання на 3 секунди та зробіть глибокий видих. Уявіть, що ви стоїте в темній кімнаті, і вам потрібно освітити. Вдалечині світить вогник, але ви не можете зрозуміти, що саме дає т світло, ви підходите все ближче і ближче і починаєте бачити. О світить (кожен бачить власне

джерело ж світла) Збережіть цей образ у пам'яті, побудьте біля нього зігрійтеся та наберіться світла. Розплющте очі та відворіть, те що побачили на картинці.

Це світло є вашим ресурсом для ваших внутрішніх сил. Напишіть те, що приносить світло та тепло у ваше життя сьогодні.

Питання для обговорення:

Техніка «Лист вдячності»

Мета: пошук позитивних моментів у власному житті

Обладнання: Шаблон, листи А4, олівці

Тривалість: до 20 хвилин

Інструкція ведучого: Навіть у найскладніші моменти нашого життя, у нас залишаються речі за які ми можемо подякувати, подяка, те що зігриває кожного з нас та наповнює силлив певненістю у щасливому майбутнього.

ТРЕНІНГ «ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ»

ЧАСТИНА II

Мета і завдання: гармонізація власного внутрішнього внутрішнього віту.

Обладнання: ватман, листи А4, олівці, ручки

Вправа «Скульптура сьогоднішнього дня»

Мета: виявлення основних бачень учасників сьогоднішнього світу

Тренер пропонує учасникам об'єднатися малі групи і створити скульптура сьогоднішнього часу. Підведення підсумків проводиться в формі бесіди

Музикотерапія « Моє місце в цьому світі»

Мета: виявити (продіагностувати) власне ставлення особистості до себе.

Під три музичні твори потрібно написати роздум на тему: «Моє місце у цьому житті.»

Ниткотерапія « Життєвий символ»

Мета: актуалізація власних життєвих ресурсів та вміння знаходити власний потенціал.

Інструкція від ведучого: В нашому житті присутні символи. Все наше життя пов'язано з символікою, том у сьогодні на цьому занятті ми з вами спробуємо творити символ власного життя.

І почнемо ми з символу « ниток ». Нитка, у всі часи означала об'єднання, спільність людей, зв'язок між членами роду та наступність поколінь. По-друге, нитка – зв'язок неба з землею, те що об'єднує та з'єднує, те чим ми зв'язуємо та зшиваємо, тобто символ об'єднання.

Наступні символи це кольори. Білий – це символ чистоти, невинності та радості. Він пов'язаний з денним світлом. Жовтий колір, ми часто пов'язуємо з теплом, світом сонця, саме тому жовтий колір є потужним антидепресантом. Червоний – символ повноти життя. З однієї сторони - це символ свободи та енергії, з іншої – агресивності. Оранжевий – символ величі та гідності. Оранжевий є найкращим вибором для вашого гардеробу у випадку, якщо ви хочете, поліпшити свій настрій, бути більш уважним та енергійним. Зелений – символ природи та молодості. Зелений колір – найбільш широко використовують у дизайні інтер'єрів. Це пов'язано з його заспокійливим ефектом та приємним виглядом. Він також знімає стрес та привертає увагу. Синій – символ вірності, довіри та безконечності. Дослідження показують, що синій може підсилити творчий потенціал кожної людини. Блакитний близький за духом синьому кольору, символізує благородство, ніжність та вірність. Фіолетовий – особливий символ, бо поєднує в собі два протилежні кольори – гарячий червоний та холодний синій. Він викликає глибокі думки та сприяє високій духовності. Рожевий колір відомий за здатність заспокоїти темперамент та знизити тривожність. І нарешті, чорний колір – символізує владність, силу, інтелект та знання. Отже, розглянувши всі кольори, перед вами стоїть завдання вибрати собі 12 ниток, ви можете взяти всі 12 ниток одного кольору або скласти на цілу веселку з кольорів. Все на ваш вибір.

Наступний символ – число 12. Число 12 вважалося над числом, символом філософського камня, завершеності і божественного кола.

Дванадцятиструктна структура світобудови зустрічається в багатьох реаліях життя та релігійно-духовних традицій. Дійсно 12 місяців, 12 апостолів, 12 біблійних колін, 12 годин дня та ночі .

Рефлексія

Запропонуйте такі питання для обговорення:

1. З якою емоцією ви йдете з заняття?
2. Що вам запам'яталося найбільше?
3. Чи подобається вам результат вашої роботи?